

THE PRINCIPLE OF PRESUMPTION OF INNOCENCE IN THE HISTORY OF CRIMINAL PROCEDURE IN VIETNAM

Lan Chi LE (Ph.D)

VNU-School of Law, Hanoi, Vietnam

Email: lelanchi@vnu.edu.vn

Abstract: *This article analyzes the principle of presumption of innocence from the perspective of legal transplant: the presumption of innocence principle was implanted and introduced to Vietnam since the principle itself is a legal and cultural value arising due to the demand for integration with the outside world and that of the Vietnamese society and judiciary. Nonetheless, the principle of presumption of innocence was implanted in an environment where the history, model and practice of criminal proceedings were more or less incompatible. The article raises the question of whether this can be considered a "forced" transplant. At the same time, it assesses the endogenous process of the contents of the principle in contemporary Vietnamese criminal procedure and the effects of this principle when it overcomes the challenges - the "rejection response" of the transplant.*

Key words: *presumption of innocence, transplant, crime control model, due process model, the accused, burden of proof.*

1. THE COMPATIBILITY OF VIETNAM CRIMINAL PROCEDURE WITH THE PRINCIPLE OF PRESUMPTION OF INNOCENCE - A HISTORICAL VIEWPOINT

Contemporary criminal procedure in Vietnam is the product of a multi-layered sedimentary process: Eastern medieval imperial criminal procedure, Western early-modern capitalist criminal procedure, modern socialist criminal procedure in the second half of the twentieth century, and later on, the acquisition of certain aspects of adversarial procedures with the trend of expanding litigation from the early 2000s to date.

The first sedimentary layer of Vietnam's criminal procedure is the Eastern medieval imperial criminal procedure. Through the remaining historical documents at the moment, including *Quoc trieu hinh luat* (15th century), *Tu tung dieu le* (15th century), *Quoc trieu Hong Duc chu cung the thuc* (15th century), *Quoc trieu chieu lenh thien chinh* (17th century), *Quoc trieu kham tung dieu*

le (18th century), *Hoang Viet luat le* (19th century), it can be seen that Vietnam had a relatively developed legal system for criminal procedure which was capable of exhibiting unique aspects of the country. The State held the responsibility for criminal proceedings against the offender with the system of competent authorities and persons assigned specifically to conduct criminal proceedings. The burden of proof, with its subject being the public institutions, was allocated, from cases under the authority of a village to competent State agencies with specific authority. On the other hand, the imperial criminal procedure of Vietnam demonstrated myriads of characteristics of the proceedings with the State's role of hearing actions on the basis of Eastern medieval interrogation. The criminal procedure law required the accuser to provide evidence, which was expressed through multiple regulations and sanctions applied to unproven accuser and denunciation without the observation of the hierarchy of authority and procedural order. The criminal procedure law set out a lot of rules that require impartial and cautious attitudes towards competent officials during the course of "hearing a case"¹ as well as compliance with the law in the process of evidence collection and trial². The concept and policies on the need for distinct treatment and adequate attention to those who are not convicted yet remanded had indeed appeared for a long time ago³. The medieval criminal procedure law of Vietnam presented regulations that require commensurate treatment towards the accused, while the burden of proof belonged to the accuser on the basis of legal manner of gathering evidence. These factors were relatively compatible with the contents of the principle of presumption of innocence in modern criminal procedure.

Nonetheless, presumption of guilt still existed as an objective principle, which was reflected in the following characteristics of feudal criminal procedure. First, the burden of proof - the obligation to provide testimony and evidence was still posed to the accused. If such person failed

¹ There were relatively a lot of provisions expressing this requirement for the prosecutor, typically the "Impeachment" rule. Accordingly, during "Impeachment": "investigate thoroughly, transparently and make judgments. Additional interrogation is required if there is something unclear so that injustice is prevented. If it is not clear and transparent, it is impossible to accuse such person and *Quoc trieu Hong Duc nien gian, Chu cung the thuc* (form of litigation in Hong Duc dynasty), the *Si hoan cham quy* annex (Vietnam Academy of Social Sciences, Institute of Sino-Nom studies, Vietnamese legal and institutional documents, Volume 2, from the 15th century to 18th century, Social Sciences Publishing House, Hanoi, p.370)

² Provision on "Hearing": "The authorities must take part in hearing in lawsuits, then prosecute and make convictions. Such convictions must be justified so that injustice does not exist and people will be afraid and respectful" *Quoc trieu Hong Duc nien gian, Chu cung the thuc* (form of litigation in Hong Duc dynasty), the *Si hoan cham quy* annex (Vietnam Academy of Social Sciences, Institute of Sino-Nom studies, Vietnamese legal and institutional documents, Volume 2, from the 15th century to 18th century, Social Sciences Publishing House, Hanoi, p.364)

³ *Dai Viet su ky toan thu*, Volume III records the year of the Goat in 1055: "It was October in the winter, the king told his officials: "I stay in the palace, use coal from animal bones for heat and wear fur coats, yet I still feel cold. When I think of the prisoners suffering from shackles without having a clear conviction, lacking food and clothes, bearing the cold wind, or even dying even if they are not guilty, I feel really sorry for them. So he then requested blankets and meals twice a day for the prisoners." (p. 271).

to perform this obligation, corporal punishment could be applied legally⁴ (thus, the accused was not exempt from the obligation to present evidence against themselves). Second, the attitude towards the accused.: the accused remained prejudiced as guilty because of the incrimination thinking (demonstrated through the permission to use corporal punishment so that the defendant had to plead guilty, through addressing the defendant as the criminal and by the way the defendant was treated like an inferior)⁵. Third, the criteria used to evaluate the level of fulfillment of burden of proof belonging to criminal justice authorities remained extremely vague and did not reach the standard level of clarity “when it is impossible to accuse and convict, and when there is insufficient evidence to accuse and convict, it must be concluded that the accused is not guilty” or “the judgement is not based on assumptions”. Accordingly, there was a sole provision on the demand for careful and clear investigation (during trial, if there is a suspicion on the committed crime, the trial must be suspended to continue the investigation for clarification, or, when the defendant is interrogated, the inquisitor must examine carefully and find out the truth so that the offender has to plead guilty).

After the French arrival in Vietnam in 1858, legal changes gradually appeared in all three regions of the country (Cochinchina, Annam, Tonkin) where the French applied the principle of "divide and rule" with the *Bo hình luật canh cai* (Code Pénal modifié) in Cochinchina in 1912, *Bo luật hình sự Trung Viet* in Annam in 1933, *Bo luật hình sự Bắc Viet* (An Nam) in 1921 and *Bo luật hình sự to tung Bắc Viet* in Tonkin in 1917. The above-mentioned criminal laws were set by the French on the basis of the 1810 Napoléon Criminal Code and amended to suit the society and interests of the French ruling regime in Vietnam. Regarding the Criminal Procedure Code, multiple new approaches had been presented even earlier: “The Decree dated 2 November 1877 stipulates procedures for the local Court, particularly removing torture as a means of criminal investigation”⁶. The philosophy of criminal procedure was perceived more clearly in the early years of the twentieth century: “The very noble principle of creating the criminal procedure law is to combine these two factors: 1. On the one hand, the society must be kept in order, the offenders are punished and must not be neglected. 2. On the other hand, justice must be served for each

⁴ According to Article 669 of the *Quoc trieu hình luật* (Le Dynasty), prisoners could be interrogated or beaten with rods no more than 100 times.

⁵ *Hong Duc thien chinh thu* regulated the practice of denunciation with statements of declaration of being guilty from the beginning of the criminal procedure as follows: "Those who committed serious crimes... who have been educated repeatedly yet unable to turn over a new leaf, leading to the crime which affects the village and their family. The chief of that commune first has to base on the complaint, then submits it to the office of authorities..." (Vietnam Academy of Social Sciences, Institute of Sino-Nom studies, *Vietnamese legal and institutional documents*, Volume 1, from the 15th century to 18th century, Social Sciences Publishing House, Hanoi, p.476)

⁶ Minh Tuan Nguyen, *History of the Vietnamese State and laws textbook*, Hanoi Vietnam National University Publishing House, Hanoi, 2017, p. 374.

individual, impartiality must be maintained without bias or abuse. Accordingly, the criminal procedure law was created to harmonize the interests of the society and individuals...⁷ Despite many changes in the philosophy of the criminal law and criminal procedure law with regard to the direction of Westernization, the principle of assumption of innocence was not laid down in the laws of this period.

The struggle for national independence and escape from French domination of the Vietnamese Communists was successful with the establishment of the Democratic Republic of Vietnam in 1945. After that the country entered the war against France (1945-1954) and the United States (1954-1975) as well as started the construction of the People's Democratic State in the North. It was followed by the shift to the socialist State model during the challenging post-war period. This process led to an insufficient investment in the development of the legal system, including the law in the field of criminal justice. The approach to human rights at this phase was mainly about national and political rights instead of civil rights. Civil rights were not upheld since the law in general and the law in the field of criminal justice in particular were effective tools to suppress anti-revolutionary individuals in general and criminals in particular, maintaining wartime order as well as improving the society in order to establish a social economy to achieve socialist goals. From a legislative perspective, despite the prior existence of ordinances, decrees and circulars, at a higher legal level, the new Criminal Code was enacted in 1985, the first Criminal Procedure Code in 1988 and the Law on custody and temporary detention applied to defendants in 2015. Prior to 1988, the criminal procedure legal documents were part of the "Vietnamese law bearing ideals, authoritarianism and class, regarded as a tool to ensure and protect socialist order and legislation system"⁸. In the meantime, presumption of innocence was a principle that clearly expressed the need to guarantee civil rights and the requirement for a satisfactory balance between the defendant and the State. Thus, the incompatibility between the criminal procedure legal system and its contents and requirements in this period was highly explicit.

The Criminal Procedure Code has been continuously revised from 1988 until now⁹, reflecting changes in procedural thinking and judicial reform process in Vietnam in the direction of: democratizing criminal procedure activities, enhancing the responsibility of criminal justice agencies in ensuring human rights as well as in the fight against crime, expanding litigation –

⁷ Van Dien Nguyen, *Luoc khao ve bo luat moi o Bac Ky*, (Censored by the Indochina Plenipotentiary Office, Kim Duc Giang Publishing House), Hanoi, 1923, 96-97

⁸ Minh Tuan Nguyen, *History of the Vietnamese State and laws textbook*, Hanoi Vietnam National University Publishing House, Hanoi, 2017, p. 582

⁹ The 1988 Criminal Procedure Code was amended in 1990, 1992 and 2000 before the 2003 Criminal Procedure Code was enacted and the most recent was the 2015 Criminal Procedure Code

acquiring the characteristics of adversarial procedure on the basis of promoting the advantages of inquisitorial one. The strong judicial reform in 2002 brought about a much more open and democratic criminal procedure framework¹⁰. In the Platform on National Construction in the Period of Transition to Socialism in 1991, amended in 2011, the Communist Party of Vietnam posed new issues on socialist democracy, socialist rule-of-law State and human factors in person-centered development. The 2013 Constitution for the first time recognized the name of human rights and distinguished human rights from citizen's rights, affirming the State's respect, recognition, protection and assurance of human and citizens' rights. The 2013 Constitution affirmed: "The accused is considered not guilty until proven by legal procedures and the sentence of the Court has taken effect" (Clause 1 Article 31). The 2014 Law on organization of the People's Court (Article 2) and the 2015 Criminal Procedure Code (Article 2) all had significant changes regarding the regulations on the duties of the Court and the goals of criminal procedure. Accordingly, the Court had the liability to protect justice, human and citizens' rights before protecting the socialist regime and interests of the State¹¹. The same priority order was also applied in the objectives of the Criminal Procedure Code. This is the most compatible and the closest legal environment to the contents of the principle of presumption of innocent in the history of Vietnam's Criminal Procedure Code.

2. PRINCIPLE OF PRESUMPTION OF INNOCENCE: A LEGAL TRANSPLANT?

2.1. The principle of presumption of innocence and times of legal transplant

The principle of presumption of innocence was introduced and fully transplanted into Vietnam's criminal procedure for the first time in the 2015 Criminal Procedure Code. However, during its process of formation and development, it was not the first time the principle of presumption of innocence was transplanted. On the other hand, the integration of this principle into contemporary Vietnamese criminal procedure needs to be recognized on a broader perspective regarding its

¹⁰ The Resolution No. 08-NQ/TW on "Key duties of criminal justice in the coming time" dated 2 January 2002 of the Political Bureau, followed by Resolution No. 48-NQ/TW on "Strategies for development and enhancement of the Vietnamese legal system to 2010, with orientations toward 2020" dated 24 May 2005 of the Political Bureau and Resolution No. 49-NQ/TW on "Strategies for criminal justice reform to 2020" dated 2 June 6 2005 of the Political Bureau

¹¹ According to the Law on Organization of the People's Courts in 1980, the Law on Organization of the People's Courts in 1992, within the scope of its functions, the Court has the duty to protect the socialist legislation; socialist regime; people's right to ownership; properties of the State and groups; the life, property, freedom, honor and dignity of the citizens

history of transplant, the overall integration into the Crime control model (with the typical procedural form being inquisition) and the transplant into the modern Vietnamese legal system.

In civil procedure, the accuser - the civil plaintiff is the party with the burden of proof. This is the typical characteristic of civil procedure. The burden of proof (*onus probandi*) is the obligation of the party who lays the charge and it does not belong to the party that denies the charge. In other words, "*Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*" - the burden of proof is held by the accuser, not the denier. The phrase "The accuser has the obligation of burden of proof" presented in criminal procedure can be regarded as a transplant of a specific principle of civil procedure into criminal procedure. In fact, in the history of criminal procedure, when the particular procedural relationship between *the accuser* (victim of crime) and *the accused* transformed into the relationship between *the State* (since the crime is interpreted as an act which endangers a society which is represented by the State) and *the defendant*, the State held the responsibility for the burden of proof as the State was regarded as the plaintiff. This was the first time when "onus probandi" was transplanted into criminal procedure, creating a transfer of the burden of proof from the individual/victim/denouncer to the State.

The second transplant was when the modern principle of presumption of innocence applied in countries following Due Process model (a model which mainly utilizes adversarial procedure to determine the truth) was applied in countries following Crime Control model (a model which mainly utilizes inquisitorial procedure to determine the truth)¹². This transplant was necessary for the promotion of a due balance between the accused and criminal justice agencies (criminal justice agencies were inherently interconnected and greatly empowered, they guaranteed conditions for the criminal proceedings against the accused in the Crime Control model), between the trial and the investigation phase (which had an important, prolonged and close role of interrogation - the specific form of procedure for the Crime Control model). The principle of presumption of innocence existed highly "naturally" in Due Process model as an intrinsic requirement for this model. However, when transplanted into a Crime Control model, the transplant became complicated and faced multiple barriers because a criminal case was not conceived as a criminal lawsuit but rather a criminal proceedings of the State with the proactive and coordinated operation of criminal justice agencies to hold criminals liable for their committed acts. Unlike in litigation procedure, the State did not "condescend" to act as the plaintiff in criminal cases (a criminal case

¹² We use the term "the model of the criminal procedure" with Due Process and the Crime Control models according to Herbert L. Packer's theory to emphasize the similarities and differences between countries in imposing initial requirements for their criminal justice systems: requirements regarding the legitimacy of the criminal process (Due Process model) or requirements regarding effectiveness (Crime Control model).

was considered a criminal lawsuit, the only difference was that in a criminal case, the plaintiff was the State). The typical principle of inquisitorial procedure in the beginning of this procedure in Western medieval period in association with the role of judges (inquisitors) in religious Courts was that the criminal justice agencies had the responsibility to encourage the offenders, especially those who were heretics, to recognize their mistakes and admit their wrongdoings. “The accused heretics first were arrested and isolated from the outside world. They were considered guilty from the outset, and it was regarded as the God-given obligation of the inquisitor to shake loose confessions. Only by this way, it was believed, could the accused's souls be saved from the clutches of the devil”¹³. Thus, according to the perspective that the accused was deemed guilty from the beginning of inquisitorial procedure, the principle of presumption of innocence faced a barrier from such original philosophy of interrogation procedure. Such action made it difficult to treat the accused as innocent. Eastern imperial inquisitorial procedure also viewed criminal procedure as the process of proving that the State's initial accusation was correct (demonstrating through the permission to use corporal punishment against the accused so that they report and admit their crime). The transplant of the principle of presumption of innocence to countries which follow the Crime Control model and to inquisitorial procedure was laid out later on, only when human rights gained a more satisfactory status in relation to State's power; and, the State also recognized a high risk of judicial miscarriage and human rights violations due to the intrinsic characteristics and disadvantages of the Crime Control model and inquisitorial procedure.

The third transplant of the principle of presumption of innocence is believed to be the transplant of a legal doctrine of capitalist countries¹⁴ into socialist countries. Socialist States always emphasized the nature of State power which is that it belongs to the people, of the people, by the people and for the people. Accordingly, criminal judiciary is also of the people, by the people, for the people¹⁵ so it is not necessary to have a balance of status between citizens and the State. On the other hand, socialist States were more or less paternalistic. A paternalistic State is not equal to a dictatorial and monopoly one, but rather a social governance style in which the State tends to

¹³ See: Helen Ellerbe (1995), *The Dark Side of Christian History: The Inquisition and Slavery* (<http://churchandState.org.uk/2016/04/the-dark-side-of-christian-history-the-inquisition-and-slavery/>) and the introduction of Tran Chung Ngoc, Cong giao hac su, Volume III (<https://sachhiem.net/TCN/TCNtg/CGHS/NCGHS32.php>)

¹⁴ “In Soviet Union, for a relatively long period of time, this principle was not accepted in terms of theory, practice as well as in legislative activities. The main reason for this was the viewpoint that such principle belongs to the capitalist criminal procedure and it is not suitable for socialist criminal procedure” Thanh Long Nguyen, doctoral thesis “The principle of presumption of innocence in the Criminal Justice Code of Vietnam” (School of Law, Hanoi Vietnam National University), Hanoi, 2010, p. 13).

¹⁵ In Vietnam, the investigating agency is located in the People's Police, the People's Army, the Supreme People's Procuracy, the prosecuting agency is called the People's Procuracy and the adjudicating agency is called the People's Court

make decisions by itself, including those that are deemed beneficial to the society and the people, coming from the State's social responsibility and diligence. This style was defined in various formulas, for example, "A's motives are paternalistic, in other words, A behaves for the sake of B and A takes actions even when knowing that B disagrees"¹⁶. In the field of criminal justice, the State strengthened its views and conceptions on social order, social justice and restored methods for social order and social justice when violated by criminals. "The paternalistic policy with the principle of bringing benefits and welfares to the people - in the opinion of the State - including accepting the restriction of personal freedom"¹⁷. Formerly, criminal procedure was stipulated fairly similarly between Vietnam, China and the Soviet Union in terms of the target that is "to detect accurately, quickly and handle impartially and promptly all crime acts, refrain from neglecting criminals or treating innocent people unjustly... to contribute to the protection of the socialist regime, protect the legitimate rights and interests of citizens, educate citizens to strictly abide by the law and respect the rules of socialist life" (the 1988 Criminal Procedure Code (Article 1)¹⁸ and "are consistent in the orientation of the State's superiority, in which the representatives were the authorities and individuals defined by the Criminal Procedure Code as "criminal procedure conducting agencies" and "criminal procedure conducting persons". These concepts were sufficient to display the position of the above public authorities. The objectives of such agencies were all derived from the power of the State to "detect", "handle", to "refrain from neglecting criminals" and "refrain from treating innocent people unjustly"; to protect the Socialist regime, the interests of the State, "legal order", "legal rights and interests of citizens and organizations"¹⁹. With the State's diligence, confidence and imposition, it was said that "Soviet criminal procedure really does not require the principle of presumption of innocence to fulfill its duty. It is only required that the criminal procedure conducting agencies strictly comply with the

¹⁶ David L. Shapiro, "Courts, Legislatures, and Paternalism" (1988), 74 Va. L. Rev. 519

¹⁷ Matthew Thomas, Luke Buckmaster, "Paternalism in social policy when is it justifiable?" (Research Paper no. 8 2010–11,

https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1011/11rp08#:~:text=%5B7%5D%20Paternalist%20policies%20seek%20to,particular%20activities%20that%20affect%20them).

¹⁸ See Article 1, Article 2, Article 3 of the 1960 Criminal Procedure Code of the Socialist Republic of the Soviet Union of Russia and Article 1, Article 2 of the 1979 Criminal Procedure Code of the People's Republic of China, amended in 1996

¹⁹ Tri Uc Dao, "Overview of the Vietnam Criminal Procedure Model, reality and direction of improvement", Scientific Conference "Completing Vietnam's Criminal Procedure Model to meet the requirements of judicial reform" - experience of the Federal Republic of Germany", jointly organized by the Supreme People's Procuracy and the International Cooperation Fund for German law on 9-10 June 2011 in Hanoi.

requirements of the law to determine the objective truth in the case provided that it is what happened in reality. That is deemed sufficient without any legal speculation”²⁰.

2.2. The transplant process of the principle of presumption of innocence into contemporary Vietnamese law

The principle of presumption of innocence was gradually transplanted into Vietnamese law: it was transplanted into legal documents of low legal validity and those of high legal validity, from partly to almost fully, from being stipulated in certain provisions of the Criminal Procedure Code to being presented in a full clause with its relatively complete and comprehensive content.

This principle existed early in contemporary Criminal Procedure Code. However, it was stipulated only in the form of a Circular. The Circular No. 2225 - HCTP dated October 24, 1956 of the Ministry of Justice required the implementation of important elements of the principle of presumption of innocence: there should be a hypothesis on the possibility of innocence of defendants in the proving process: "There should be no prejudice that everyone who is indicted is bound to be guilty, to be treated like a guilty one; before being sentenced, the defendant is considered innocent so that the Court can have an entirely objective attitude". However, later on, Vietnamese legal documents did not mention the principle of presumption of innocence until it was presented in the 1992 Constitution despite the fact that Vietnam joined the 1966 United Nations Convention on Civil and Political Rights in 1982. This Convention set out important elements of the right to be presumed innocent such as "everyone has the right to freedom and personal security, no one shall be arrested or detained without a reason. A person charged with committing a criminal offense has the right to be considered innocent until proven guilty by law" (Clause 2 Article 14); "No one shall be deprived of liberty except when such deprivation is for a reason and in accordance with the procedures prescribed by law..." (Clause 1 Article 9). Only until the occurrence of the Doi Moi policy when Vietnam was open to the world in 1986 did the context of international integration lead to the need for changes in legislative thinking and improvements in the legal system, including the Criminal Procedure Code.

The first Criminal Procedure Code - The 1988 Criminal Procedure Code was promulgated after Vietnam implemented the Doi Moi policy. It was assessed: "The country's first Criminal Procedure Code has acquired progressive ideology on presumption of innocence and recognized it as one of the basic principles of criminal procedure in Article 10 "No one shall be possibly

²⁰ Thai Phuc Nguyen, "The principle of presumption of innocence" in the thesis "Ensuring human rights in Vietnamese criminal procedure" Ho Chi Minh City University of Law, Ho Chi Minh, 2002

found guilty and subject to punishment before the conviction of the Court takes effect". According to our assessment, Article 10 is one of the highlights of the 1988 Criminal Procedure Code". After that, the 1988 Criminal Procedure Code was replaced by the 2003 Criminal Procedure Code and "the 2003 Criminal Procedure Code has almost no amendments or additions except the deletion of the word "possibly": "No one shall be found guilty and subject to punishment before the conviction of the Court takes effect" (Article 9), the 2003 Criminal Procedure Code also stipulates that "The burden of proof belongs to competent procedural authorities. The accused and defendants have the right, but are not required to prove that they are innocent" (Article 10)²¹.

The amendments of the Constitution happened during the codification of the Criminal Procedure Code. In 1992, the 1992 Constitution was promulgated with regulations on the principle of presumption of innocence with the following content: "No one shall be considered guilty and subject to punishment before the sentence of the Court takes effect" (Article 72). In 2002, this Constitution was amended and the above provision was maintained. In 2013, the 2013 Constitution was promulgated with regulations on the principle of presumption of innocence with the following content: "The defendant is considered innocent until proven guilty by legal procedures and when the sentence of the Court takes effect" (Clause 1, Article 31).

In accordance with the afore-mentioned provisions of the 2013 Constitution, from a criminal procedure's perspective, the relatively sufficient regulation on the name and content of the principle of presumption of innocence in Vietnam's Criminal Procedure Code was presented in the 2015 Criminal Procedure Code: "The defendant is considered innocent until proven guilty by legal procedures prescribed by this Code and when the sentence of the Court takes effect. When there is insufficient evidence and the grounds for accusation or conviction according to the order and procedures prescribed by this Code cannot be determined, competent criminal procedure conducting agencies must conclude that the defendant is innocent." (Article 13). "This principle of the 2015 Criminal Procedure Code was completely new and based on the provisions of Clause 1, Article 31 of the 2013 Constitution". It stems from the awareness that "guarantee for the protection of human rights, civil rights, the most important and firm shield for human and civil rights in order to prevent and resist violations caused by criminal procedure conducting agencies is the recognition and record of the principle of presumption of innocence"²². Thus, up to the time of the 2015 Criminal Procedure Code, the principle of presumption of innocence was implanted

²¹ Thai Phuc Nguyen, "The principle of presumption of innocence" in the thesis "Ensuring human rights in Vietnamese criminal procedure" Ho Chi Minh City University of Law, Ho Chi Minh, 2002

²² Tri Uc Dao, "System of basic principles of Vietnam's criminal procedure under the 2015 Criminal Procedure Code" in "New contents in the 2015 Criminal Procedure Code", National Political Publishing House, Hanoi, 2016, p. 72

with the following contents: (i) the defendant's right to be treated as innocent; (ii) the right to be convicted by the Court on the basis of legally collected evidence for accusations and convictions, ensuring the legality of such process; (iii) the right to be sentenced in a favorable way when there is suspicion regarding the adequacy and legality of the evidence. A very important element of the principle of presumption of innocence was recognized by Vietnam's Criminal Procedure Code but not included in the provisions of Article 13 on the principle of presumption of innocence, instead, it was recorded in Article 15 on the principle of determining the truth of case: "The burden of proof belongs to the competent criminal procedure conducting agencies. The accused has the right, but is not required to prove that they are innocent." (Article 15). Vietnamese lawmakers believed that this content of the principle of presumption of innocence lies within the content of the principle of determining the truth of a case. Accordingly, the principle of determining the truth of a case includes the following contents: (i) the subject has the responsibility and right for burden of proof ("The burden of proof belongs to the competent criminal procedure conducting agencies. The defendant has the right, but is not required to prove that he is innocent"); (ii) the requirements for evidence ("to determine the truth of the case objectively, comprehensively and fully, to clarify evidence for conviction, aggravating circumstances and mitigating factors belonged to the defendant"); (iii) measures taken to fulfill the burden of proof ("Within the scope of its duties and authority, competent criminal procedure conducting agencies must apply legal measures"). There may be different evaluations regarding this concept of Vietnamese lawmakers. Nonetheless, the subject of the burden of proof was stipulated early in the 1988 Criminal Procedure Code).

3. EFFECTS OF PRINCIPLE OF PRESUMPTION OF INNOCENCE WITH REGARDS TO THE PRACTICE OF CRIMINAL JUSTICE IN VIETNAM

The principle of presumption of innocence is significant to the accused, accuser, determination of truth, restoration of justice, democracy and the rule of law, etc. Thus, it has become a cultural value of humanity. However, the transplant of this principle into Vietnamese law will bring even more highly positive effects for criminal justice if obstacles and custom of practice are overcome in reality.

The principle of presumption of innocence is a legal guarantee for the defendant's human rights in Vietnam. Treating an accused as innocent is an important requirement of the principle of presumption of innocence. However, in reality, the treatment before and after the conviction are

not much different, because a majority of the defendants are remanded (temporarily detained)²³. The regime of temporary detention is different from that of imprisonment. However, in fact, the temporary detention regime is more severe than the imprisonment regime because in the course of imprisonment, the prisoners are allowed to work, study, take part in sports and entertainment activities, interact with relatives, unlike the fact that a detained person is restricted before trial²⁴. The principle of presumption of innocence accepts the application of coercive measures to the accused, but it should be considered the last resort when there is no alternative. The application process must be evaluated regularly regarding the necessity of continuation so that there is a timely replacement or cancellation once there is a basis for such decision. This principle is expected to have a positive effect in the enforcement of coercive measures towards the accused. On the other hand, this principle contributes to the transform of the Vietnamese legal system and society, which in general still have prejudice against those who are being instituted a criminal proceedings against ("in the process of being examined for penal liability") and restrict their rights regarding many aspects of social life as well as learning and employment opportunities²⁵.

The principle of presumption of innocence contributes to ensuring that the central role of the Court gets more substantive. It shifts the center of Vietnam's criminal procedure to the Court, and the focus of Vietnam's criminal procedure to the judicial activities as expected according to the judicial reform strategy in Vietnam. With regard to the principle of presumption of innocence, the treatment towards citizens are divided into two regimes: one for the accused and one for the convicted. A change in treatment regime is only made available when the sentence of the Court is legally valid. Thus, the Court plays a particularly important role. However, in the interrogation model, when the trial is traditionally interpreted as the extension of the investigation phase and the examination of its results, the investigation phase and its relevant authorities have a superior

²³ For example, in 2016, the total number of defendants investigated by the Investigation Agency was 128,236, in which 116,416 were detained; in 2017, the total number of defendants investigated by the Investigation Agency was 121,714; in which 106,676 were detained; in 2018, the total number of defendants investigated by the Investigation Agency was 125,421, in which 100,874 were detained (Supreme People's Procuracy, Summary report on custody, detention and sentence enforcement)

²⁴ View and compare Chapter 4 of the Law on execution of custody and detention in 2015 and Chapter 3 of the Law on Criminal Enforcement in 2019

²⁵ Many legal and sub-legal documents have been identified as unconstitutional (violating the provisions of the 1992 Constitution): "No one is considered guilty and punished without a legally effective conviction of the Court" (Article 72) due to the restriction of the rights of persons subject to criminal prosecution, including laws such as the 2005 Civil Code (Article 60), the 2005 Labor Code (Article 35) and the 2008 Law on Public Officials (Article 36, Article 59). According to the statistics of Thanh Long Nguyen in the annex of the doctoral thesis "The principle of presumption of innocence in the Criminal Justice Code of Vietnam" (School of Law, Hanoi Vietnam National University, 2010), up until 2010, there were 29 valid legal documents which exclude people who are being examined for penal liability from activities and transactions. Currently, there are many universities that prevent students who are being examined for penal liability from graduating, many notices of recruitment of officials and employees exclude candidates who are being examined for penal liability. Even the 2019 Labor Code limits the opportunities of people being examined for penal liability (Article 151, Article 173).

to that of the Court in determining whether the accused guilty or not. This is further confirmed by the fact that decisions on institution a criminal case and on institution a criminal proceedings against an accused in Vietnam are made when the evidence is relatively clear. There are very few cases in which investigation is suspended after prosecution, and the number of wrongful convictions is particularly low. This stems from the effectiveness of criminal proceedings - the product of a criminal procedure system with a strong focus on the goal of controlling crime. At the same time, it more or less reflects the cooperation between the Court, the Investigation Agency and the Procuracy, as well as the relatively low independence of the Court itself.

The following requirement "when there is not enough evidence and the grounds for accusation and conviction cannot be clarified, it must be concluded that the proceedings is not guilty" provides a fulcrum for the Court to show its independence and central role in the evaluation of evidence and the legality of procedural activities implemented by Investigation Agency and Procuracy. The 2014 Law on People's Organization shows a brand new position of the Court, specifically, when carrying out criminal procedure, the Court has the right to: "consider and conclude on the legality of the evidence and documents collected by Investigation Agency, investigators, Procuracy and procurators; those provided by Lawyers, suspects, defendants and other participants in legal proceedings..." and "review and make conclusions about the legality of procedural acts and decisions of investigators and procurators..." (Clause 3 Article 2). However, these regulations also compel the Court to overcome the "respect", traditional coherence between the criminal procedure conducting agencies and the "credit-driven practice" in criminal justice. This results from the fact that if the accused is proven innocent, it means a wrongful conviction was conducted and the relevant persons must be sanctioned. This is different from many countries in the world, as when there is insufficient evidence for conviction and/or it is impossible to prosecute, the Prosecutor can exempt from such responsibility or resort to the negotiation mechanism to solve the problem. This is considered normal for a criminal justice system in which the State is relieved of the burden of proof (if it is deemed unnecessary or a waste of resources to prosecute criminal liability). In Vietnam, meanwhile, this is considered the honor of the criminal procedure conducting agencies and the State, which plays the paternalistic role of a person who is always right.

Thus, the principle of presumption of innocence is also an open path for dead-end cases and a stop for the judicial system with ideal and voluntary goals and tasks set out initially such as "to take the initiative in preventing crime, detecting crime accurately and promptly, handling all offenses fairly and timely, refraining from neglecting crime and treating innocent people unjustly" (2003

Criminal Procedure Code (Article 1). To avoid the failure in achieving such goals and being held accountable, criminal procedure conducting agencies must utilize tactics such as seeking ways to extend the time limit for prosecution by all means, borrowing the time limit for legal proceedings, suspending cases instead of declaring innocent and even using illegal measures to collect evidence, or declaring guilty when there is not enough evidence or based on illegally collected "evidence". The principle of presumption of innocence allows the criminal procedure conducting agencies to "lose" legally and as such, release them from the pressure to perform the above tactics to protect themselves. The principle of presumption of innocence requires criminal justice agencies to comply with the laws, contributing to the elevation of legality to the level of effectiveness in the value system of criminal procedure. Obviously, in order to achieve this, it is necessary to raise the issue of policies regarding the Criminal Procedure Code, to reconsider the criteria for the number of investigated cases and the number of sentences in which records are not returned for additional investigations, corrections, terms of procedure, etc. Reforms need to be carried out and a lot of conceptions and practices in relation to criminal procedure need to be addressed in order to realize the principle of presumption of innocence. This process requires a lot of time and effort because of the incompatibility between the form and the model of procedures. If it is not considered to be reformed reasonably, there is a likelihood that the principle of presumption of innocence will be impractical and become invalid in reality or in other words, it will be rejected by the body into which it is transplanted.

Conclusion

The principle of presumption of innocence came to Vietnam's criminal procedure in the second half of the twentieth century. It is the product of a step-by-step, little by little transplant process of the principle into the legal system. Currently, this principle is solemnly presented in the Constitution as well as in the 2015 Criminal Procedure Code. Considering that human rights were promoted during and after the enactment of the 2013 Constitution and that criminal justice reform has been carried out relatively strongly in the field of criminal justice, the transplant of the principle of presumption of innocence into Vietnamese criminal procedure is a voluntary transplant. This principle was welcomed and expected to result in a lot of changes in the way the accused are treated, in the assurance of the legitimacy and sufficiency of the process of collecting evidence, in the strong foundation, reasoning and predictability of criminal judgment, and in the role and independence of trial and of the Court, etc.

However, presumption of innocence is an alien factor and more or less incompatible with the new body into which it is transplanted. From a historical perspective, although traditional criminal

procedure made certain progress, a few features of litigation and a number of provisions expressing the differences are required in the treatment towards a person who are yet to be convicted. However, although Vietnam's criminal procedure had undergone three sedimentary layers of medieval imperial criminal procedure, Western capitalist criminal procedure and modern socialist criminal procedure, it still is a Crime Control model, which emphasizes the need to control crime without paying much attention to the adequate balance between State power and human rights of the accused. In the traditional conception, criminal procedure was conceived as a tool to suppress crime, an authoritarian tool to protect the interests of the ruling class and protect the social order imposed by the ruling class. This perspective has not changed significantly in modern society. Criminal procedure still has the responsibility to proactively prevent and fight against crime. Requirements regarding effectiveness of criminal proceedings and the rate of conviction are high, but there is no "discretion mechanism" for prosecution and no judicial stops. Taken into consideration the limited time, human resources, facilities and so on, this inevitably leads to the fact that criminal procedure conducting agencies will have to loosen the granting of "quota" for the application of coercive measures to defendants so that evidence can be collected quickly, thus eventually leads to the favor of results over process, of purpose over means.

The three sedimentary layers of Vietnamese criminal procedure and the characteristics of the Crime Control model also show that the suitable and consistent form of the procedure is inquisitorial form. This is a form of criminal procedure in which the Investigation Agency and the investigation phase play an important and major role in the proving process, not the Court and the trial stage. It may not be too difficult to conclude that the defendant is guilty from the moment the investigation results are obtained without having to wait for the sentence of the Court to take effect. In Vietnam's criminal procedure, the Investigation Agency, the Procuracy and the Court are in the same battle against criminals. They have the same relationship between the subjects with the status of a "criminal procedure conducting agency" of the State to carry out the common task of prosecuting criminal liability of the defendant. Therefore, the post-proceeding stage consolidates the justification of the previous proceedings, while the criticism and denial of the results of the previous proceedings are not significant. The rate of the Court's declaration of innocence is low. This is the customary and typical procedural characteristic of interrogation. Besides, unlike many countries which follow the theory of separation of power, in Vietnam, the Court - the agency exercising the judicial power is placed in a political institution in which "there is no separation of power of the State but there is an allocation, coordination and control among agencies exercising legislative, executive and judicial powers". The Court does not have a

significantly major role in check and balance of agencies which exercise legislative and executive powers.

These factors create incompatibilities and barriers to the transplant of the principle of presumption of innocence. Generally speaking, the principle of presumption of innocence is also incompatible with a culture that is more or less impractical, credit-driven and strongly prejudiced against the accused and the convicted. Therefore, the principle of presumption of innocence is transplanted quite slowly into the Vietnamese legal system, while being recorded relatively fully in recent years. However, the value of the principle of presumption of innocence cannot be denied as it is a global value to promote the rule of law and human rights and protect justice and social justice. The principle of presumption of innocence is a cultural value of mankind. According to the principle of acculturation, such value will create an "assimilating power" to contribute to changing the environment in which it is transplanted by changing and limiting the above-mentioned barriers. However, the process of "assimilation" is not simple and can lead to multiple consequences if it is carried out hurriedly and controlled poorly.

The article answers the posed research questions on the "voluntary" or "coercive" transplant of the principle of presumption of innocence by analyzing compatible and specifically, incompatible points with regards to the contents of the principle of presumption of innocence in the criminal procedure environment of Vietnam. The article also assesses the endogenous process of the contents of the principle in contemporary Vietnamese criminal procedure and points out the effects that this principle brings when it overcomes the barriers - the "rejection reactions" of the transplant process. Nevertheless, the process of identifying the subject to which the role belongs, how this principle can continue to be more endogenous, the consequences caused by the mentality and improper application of the principle of presumption of innocence and so on remain unexplained and demand further research.

REFERENCES

- David L. Shapiro, “Courts, Legislatures, and Paternalism” (1988), 74 Va. L. Rev. 519
- Dai Viet Su Ky Toan Thu, Volume 1, Social Sciences Publishing House, Hanoi, 1993
- Helen Ellerbe (1995), The Dark Side of Christian History: The Inquisition and Slavery (<http://churchandState.org.uk/2016/04/the-dark-side-of-christian-history-the-inquisition-and-slavery/>) and the introduction of Tran Chung Ngoc, Cong giao hac su, Volume III (<https://sachhiem.net/TCN/TCNtg/CGHS/NCGHS32.php>)
- Matthew Thomas, Luke Buckmaster, “Paternalism in social policy when is it justifiable?” (Research Paper no. 8 2010–11, https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1011/11rp08#:~:)
- Minh Tuan Nguyen, History of the Vietnamese State and laws textbook, Hanoi Vietnam National University Publishing House, Hanoi, 2017
- Political Bureau, Resolution No. 08-NQ/TW on “Key duties of criminal justice in the coming time” dated 2 January 2002
- Political Bureau, Resolution No. 48-NQ/TW on “Strategies for development and enhancement of the Vietnamese legal system to 2010, with orientations toward 2020” dated 24 May 2005
- Political Bureau, Resolution No. 49-NQ/TW on “Strategies for criminal justice reform to 2020” dated 2 June 6 2005
- Supreme People's Procuracy, Summary report on custody, detention and sentence enforcement, Hanoi, 2017, 2018, 2019
- Thai Phuc Nguyen, “The principle of presumption of innocence” in the thesis “Ensuring human rights in Vietnamese criminal procedure” Ho Chi Minh City University of Law, Ho Chi Minh, 2002
- Thanh Long Nguyen, annex of the doctoral thesis “The principle of presumption of innocence in the Criminal Justice Code of Vietnam” (School of Law, Hanoi Vietnam National University), Hanoi, 2010
- Tri Uc Dao, “System of basic principles of Vietnam's criminal procedure under the 2015 Criminal Procedure Code” in “New contents in the 2015 Criminal Procedure Code”, National Political Publishing House, Hanoi, 2016
- Van Dien Nguyen, Luoc khao ve bo luat moi o Bac Ky, (censored by the Plenipotentiary Office, Kim Duc Giang Publishing House), Hanoi, 1923
- Vietnam Academy of Social Sciences, Institute of Sino-Nom studies, Vietnamese legal and institutional documents, Volume 2, from the 15th century to 18th century, Social Sciences Publishing House, Hanoi, 2009

NGUYÊN TẮC SUY ĐOÁN VÔ TỘI TRONG LỊCH SỬ TỔ TỤNG HÌNH SỰ VIỆT NAM

Lan Chi LE (Ph.D)

VNU-School of Law, Hanoi, Vietnam

Email: lelanchi@vnu.edu.vn

Abstract: *Bài viết phân tích nguyên tắc suy đoán vô tội từ góc độ cấy ghép pháp luật: nguyên tắc suy đoán vô tội được cấy ghép, được du nhập vào Việt Nam do bản thân nguyên tắc suy đoán vô tội là một giá trị pháp luật, một giá trị văn hoá, do nhu cầu hội nhập với bên ngoài và do chính nhu cầu tự thân của xã hội và nền tư pháp Việt Nam. Tuy nhiên, nguyên tắc suy đoán vô tội được cấy ghép vào một môi trường mà lịch sử pháp luật tố tụng hình sự, mô hình tố tụng hình sự và thực tiễn tố tụng hình sự ít nhiều không tương thích. Bài viết đặt ra câu hỏi liệu có thể xem như đây như một sự cấy ghép “cưỡng ép” hay không. Bài viết cũng đánh giá quá trình nội sinh hoá các nội dung của nguyên tắc suy đoán vô tội trong tố tụng hình sự Việt Nam đương đại và những hiệu ứng mà nguyên tắc này mang lại khi nó vượt qua được những rào cản – những “phản ứng đào thải” của quá trình cấy ghép.*

Từ khoá: *suy đoán vô tội, cấy ghép, mô hình tố tụng cân bằng, mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm, người bị buộc tội, nghĩa vụ chứng minh.*

1. TÍNH TƯƠNG THÍCH CỦA TỔ TỤNG HÌNH SỰ VIỆT NAM VỚI NGUYÊN TẮC SUY ĐOÁN VÔ TỘI - GÓC NHÌN TỪ LỊCH SỬ

Tổ tụng hình sự Việt Nam đương đại là sản phẩm của một quá trình trầm tích nhiều lớp: tố tụng hình sự phong kiến phương đông trung đại, tố tụng hình sự tư bản phương tây cận đại, tố tụng hình sự XHCN hiện đại nửa sau thế kỷ XX và sau đó là sự tiếp thu một số yếu tố của tố tụng tranh tụng với xu thế mở rộng tranh tụng từ đầu những năm 2000 đến nay.

Lớp trầm tích thứ nhất của tố tụng hình sự Việt Nam là tố tụng hình sự phong kiến phương đông trung đại. Qua các sử liệu còn lại đến hiện nay là Quốc triều hình luật (thế kỷ XV), Từ tụng điều lệ (thế kỷ XV), Quốc triều Hồng Đức chư cung thể thức (thế kỷ XV), Quốc triều chiếu lệnh thiện chính (thế kỷ XVII), Quốc triều khám tụng điều lệ (thế kỷ XVIII), Hoàng Việt luật lệ (thế kỷ XIX), có thể thấy Việt Nam đã có một hệ thống pháp luật tố tụng hình sự tương đối phát triển và thể hiện được những sắc thái riêng của đất nước. Nhà nước đã nhận lấy trách nhiệm truy cứu

người phạm tội với hệ thống các cơ quan và người có thẩm quyền được phân công, phân nhiệm cụ thể để tiến hành các hoạt động tố tụng hình sự. Nghĩa vụ chứng minh với chủ thể của nghĩa vụ chứng minh là các thiết chế công đã được phân định, từ các vụ việc thuộc thẩm quyền của làng xã đến các cơ quan nhà nước chuyên trách với thẩm quyền cụ thể. Mặt khác, tố tụng hình sự phong kiến Việt Nam thể hiện nhiều đặc điểm của tố tụng tranh tụng với vai trò xử kiện của nhà nước trên nền tảng tố tụng xét hỏi phương Đông trung đại. Pháp luật tố tụng hình sự yêu cầu người tố cáo có nghĩa vụ cung cấp chứng cứ, thể hiện qua nhiều quy định, nhiều chế tài áp dụng cho người tố cáo không có căn cứ, khiếu kiện vượt cấp. Pháp luật tố tụng hình sự đặt ra rất nhiều quy định đòi hỏi thái độ vô tư, thận trọng đối với quan lại có thẩm quyền khi “nghe kiện”²⁶ cũng như yêu cầu tuân thủ pháp luật trong quá trình thu thập chứng cứ và xét xử²⁷. Những quan niệm, chính sách về việc cần có sự phân biệt đối xử, có sự quan tâm thoả đáng tới người chưa bị kết tội nhưng bị giam giữ trong tù ngục thậm chí đã rất hiện từ rất sớm²⁸. Tố tụng hình sự Việt Nam trung đại đã có những quy định đặt ra yêu cầu đối xử tương xứng với người mới chỉ bị buộc tội, nghĩa vụ chứng minh đối với bên tố cáo/buộc tội trên cơ sở các hoạt động thu thập chứng cứ được tiến hành một cách hợp pháp, đây là những điểm khá tương thích với các nội dung của nguyên tắc suy đoán vô tội trong tố tụng hình sự hiện đại.

Tuy nhiên, *suy đoán có tội* vẫn là một nguyên lý tồn tại khách quan, điều này thể hiện qua một số đặc điểm sau của tố tụng hình sự phong kiến: Thứ nhất, nghĩa vụ chứng minh – nghĩa vụ cung cấp lời khai và các chứng cứ vẫn đặt ra đối với người bị buộc tội, nếu không thực hiện nghĩa vụ này, có thể bị dùng nhục hình một cách hợp pháp²⁹ (như vậy, người bị buộc tội không được miễn trừ nghĩa vụ đưa ra chứng cứ chống lại chính mình). Thứ hai, thái độ đối xử với người bị buộc tội: người bị buộc tội vẫn bị định kiến có tội trong tư duy chứng minh (thể hiện qua việc cho phép dùng nhục hình để người bị buộc tội phải nhận tội, thể hiện qua tên gọi người bị buộc tội là tội

²⁶ Có tương đối nhiều quy định thể hiện yêu cầu này đối với người xét xử, điển hình là quy định về “Luận tội”. Theo đó, khi “Luận tội”: “Tra xét rõ ràng minh bạch, lập bản án. Nếu như có điều gì chưa được rõ ràng thì phải thẩm vấn thêm. Cốt sao cho khỏi bị oan uổng. Nếu không rõ ràng minh bạch, chưa rõ phải trái thì không thể buộc tội người đó được” và Quốc triều Hồng Đức niên giám, Chư cung thể thức (Thể thức về đơn kiện tụng thời Hồng Đức), Phụ lục Sĩ hoạn châm quy (Viện Khoa học Xã hội Việt Nam, Viện Nghiên cứu Hán Nôm, Một số văn bản điển chế và pháp luật Việt Nam, Tập 2, từ thế kỷ XV đến thế kỷ XVIII, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội, tr. 370)

²⁷ Quy định về “Nghe kiện”: “Người làm chính sự thì việc kiện tụng nên nghe ngóng, nghe ngóng thì phải thẩm xét, thẩm xét thì phải phán quyết mà phán quyết thì phải phân minh thì mới không có sự oan trái, lòng người mới sợ, phục” Quốc triều Hồng Đức niên giám, Chư cung thể thức (Thể thức về đơn kiện tụng thời Hồng Đức), Phụ lục Sĩ hoạn châm quy (Viện Khoa học Xã hội Việt Nam, Viện Nghiên cứu Hán Nôm, Một số văn bản điển chế và pháp luật Việt Nam, Tập 2, từ thế kỷ XV đến thế kỷ XVIII, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội, tr. 364)

²⁸ Đại Việt sử ký toàn thư quyển III ghi lại thời điểm năm Ất Mùi 1055: “Mùa đông, tháng 10 đại hàn, vua bảo các quan tả hữu rằng: “Trẫm ở trong cung, sưởi than xương thú, mặc áo lông chông còn rét thế này, nghĩ đến người tù bị giam trong ngục, khổ sở về gông cùm, chưa rõ ngay gian, ăn không no bụng, mặc không kín thân, khốn khổ vì gió rét, hoặc có kẻ chết không đáng tội, trẫm rất thương xót. Vậy lệnh cho Hữu ty phát chăn chiếu và cấp cơm ăn ngày hai bữa.” (tr. 271).

²⁹ Theo Điều 669 Quốc triều hình luật (thời Lê) thì tù phạm có thể bị tra khảo, bị đánh bằng roi, đánh bằng trượng không quá số 100.

nhân, thể hiện qua cách đối xử theo kiểu dạy bảo, giáo huấn như của bầy trên với người bị buộc tội)³⁰. Thứ ba, tiêu chuẩn đánh giá mức độ hoàn thành nghĩa vụ chứng minh của cơ quan truy cứu trách nhiệm hình sự còn rất mơ hồ, chưa đạt được đến mức đặt ra rõ ràng như tiêu chuẩn *khi không thể và không đủ chứng cứ để buộc tội, kết tội thì phải kết luận người bị buộc tội không có tội hay bản án không được dựa trên các giả định* mà chỉ có những quy định về việc phải điều tra cho kỹ, cho rõ (khi xét xử nếu thấy còn nghi ngờ chân tướng sự việc phạm tội thì phải tạm dừng để tiếp tục điều tra cho rõ ràng, hay khi lấy khẩu cung người phạm tội, quan tra án phải xem xét kỹ, tìm ra sự thực để cho người phạm tội phải nhận tội).

Sau khi người Pháp đến Việt Nam năm 1858, những thay đổi về luật pháp từng bước hiện hữu tại cả ba khu vực của đất nước (Nam kỳ, Trung kỳ, Bắc kỳ) mà người Pháp chia ra trên nguyên tắc “chia để trị” với: Bộ hình luật canh cải (Code Pénal modifié) tại Nam kỳ năm 1912, Bộ luật hình sự Trung Việt tại Trung kỳ năm 1933, Bộ luật hình sự Bắc Việt (An Nam) năm 1921 và Bộ luật hình sự tổ tụng Bắc Việt tại Bắc Kỳ 1917. Các luật hình sự nêu trên được người Pháp đặt ra trên cơ sở Bộ luật hình sự Napoléon năm 1810, được sửa đổi cho phù hợp với xã hội Việt Nam và lợi ích của chế độ cai trị của người Pháp ở Việt Nam. Về luật tố tụng hình sự, nhiều cách tiếp cận mới đã được đặt ra thậm chí sớm hơn: “Nghị định ngày 02/11/1877 cũng đã đề ra các thủ tục trước Tòa án bản xứ, nhất là huỷ bỏ hình thức tra tấn vốn được xem như là phương tiện trong điều tra hình sự”³¹. Triết lý của tố tụng hình sự đã được nhìn nhận mới hơn, rõ hơn ở những năm đầu thế kỷ XX: “Cái tôn chỉ rất cao thượng về việc đặt ra luật hình sự tố tụng là phải dung hợp hai điều này với nhau: 1. Một mặt phải giữ cho xã hội có trật tự, sao cho kẻ phạm pháp tất bị trị tội, không được dong kẻ gian phi. 2. Một mặt phải giữ cho cá nhân được công bằng, sao cho được minh cứu đâu ra đấy không được thiên vị, mà cũng không được ức hiếp người ta. Vậy thì luật hình sự tố tụng được đặt ra là để dung hoà cái lợi của xã hội và của cá nhân lại với nhau...”³². Dù với nhiều thay đổi trong triết lý của luật hình sự và luật tố tụng hình sự theo hướng phương tây hoá, song nguyên tắc suy đoán vô tội vẫn chưa được đặt ra trong pháp luật thời kỳ này.

Cuộc đấu tranh giành độc lập dân tộc của những người Việt Nam Cộng sản, thoát khỏi sự thống trị của người Pháp đã thành công với sự ra đời của Nước Việt Nam Dân chủ cộng hoà năm 1945.

³⁰ Hồng Đức thiện chính thư quy định về Lệ về tố giác với những lời lẽ thể hiện sự kết luận có tội ngay thời điểm ban đầu của tiến trình tố tụng như sau: “Kẻ nào mắc các tội đại ác... đã nhiều lần dạy bảo mà không biết cải tà quy chính, dẫn đến khi sự việc xảy ra làm liên lụy đến làng xã và họ tộc. Xã trưởng của xã đó trước hết căn cứ vào đơn tố giác, rồi trình với nha môn...” (Viện Khoa học xã hội Việt Nam, Viện Nghiên cứu Hán Nôm, *Một số văn bản điển chế và pháp luật Việt Nam, Tập 1, từ thế kỷ XV đến thế kỷ XVIII*, Nhà Xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội, trang 476)

³¹ Nguyễn Minh Tuấn, *Giáo trình Lịch sử Nhà nước và Pháp luật Việt Nam*, Nhà Xuất bản Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, 2017, tr. 374

³² Nguyễn Văn Điển, *Lược khảo về bộ luật mới ở Bắc Kỳ*, (Phủ toàn quyền duyệt y, nhà in Kim Đức Giang), Hà Nội 1923, 96-97

Sau đó đất nước bước vào cuộc kháng chiến chống Pháp (1945-1954), chống Mỹ (1954-1975) cũng như bước vào công cuộc xây dựng Nhà nước Dân chủ nhân dân ở miền Bắc và tiếp theo là sự dịch chuyển sang mô hình nhà nước XHCN trong bối cảnh hậu chiến đặc biệt khó khăn. Quá trình này dẫn tới sự đầu tư cho phát triển hệ thống pháp luật, trong đó có pháp luật trong lĩnh vực tư pháp hình sự chưa nhiều, sự tiếp cận quyền con người ở giai đoạn này chủ yếu là sự tiếp cận các quyền dân tộc, các quyền chính trị mà chưa phải là các quyền dân sự. Các quyền dân sự chưa được đề cao do pháp luật nói chung và pháp luật trong lĩnh vực tư pháp hình sự nói riêng vẫn phải là công cụ trấn áp đặc lực đối với các phần tử phản cách mạng nói chung và các phần tử phạm tội nói riêng, duy trì trật tự thời chiến cũng như cải tạo xã hội để xây dựng nền kinh tế xã hội vì mục tiêu XHCN. Từ góc độ lập pháp, dù trước đó đã có các sắc luật, pháp lệnh, nghị định nhưng ở tầng pháp lý cao hơn thì Bộ luật hình sự mới được ban hành năm 1985, Bộ luật tố tụng hình sự đầu tiên được ban hành năm 1988 và Luật thi hành tạm giữ, tạm giam áp dụng đối với người bị buộc tội đến năm 2015 mới được ban hành. Trước thời điểm năm 1988, luật tố tụng hình sự nằm trong hệ thống “pháp luật Việt Nam mang đậm tính lý tưởng, chuyên chính và giai cấp, là công cụ để bảo đảm, bảo vệ trật tự và pháp chế XHCN”³³. Trong khi đó, nguyên tắc suy đoán vô tội lại là một nguyên tắc thể hiện rõ nét yêu cầu bảo đảm quyền dân sự, yêu cầu sự cân bằng thoả đáng giữa người bị buộc tội và nhà nước, do đó, sự không tương thích thể hiện rất rõ giữa pháp luật tố tụng hình sự trong giai đoạn này với các nội dung và yêu cầu của nguyên tắc suy đoán vô tội.

Bộ luật tố tụng hình sự được sửa đổi liên tục trong thời gian từ 1988 đến nay³⁴, phản ánh những thay đổi trong tư duy tố tụng và tiến trình cải cách tư pháp ở Việt Nam theo hướng: dân chủ hoá hoạt động tố tụng, tăng cường trách nhiệm của các cơ quan tư pháp hình sự trong việc bảo đảm quyền con người cũng như trong đấu tranh phòng chống tội phạm, mở rộng tranh tụng – tiếp thu những đặc tính của tố tụng tranh tụng trên cơ sở phát huy ưu điểm của tố tụng thẩm vấn. Cải cách tư pháp được đặt ra mạnh mẽ từ thời điểm năm 2002 đã đem lại một khung pháp luật tố tụng hình sự cởi mở hơn, dân chủ hơn³⁵. Đảng Cộng sản Việt Nam trong Cương lĩnh xây dựng đất nước trong thời kỳ quá độ lên CNXH năm 1991 được sửa đổi năm 2011 đã đặt ra những vấn đề mới về dân chủ XHCN, về Nhà nước pháp quyền XHCN và yếu tố con người trong chiến lược phát triển theo hướng lấy con người là trung tâm. Hiến pháp năm 2013 đã lần đầu tiên ghi nhận tên gọi

³³ Nguyễn Minh Tuấn, Giáo trình Lịch sử Nhà nước và Pháp luật Việt Nam, Nhà Xuất bản Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, 2017, tr. 582

³⁴ Bộ luật tố tụng hình sự năm 1988 được sửa đổi vào các năm 1990, 1992, 2000 trước khi Bộ luật tố tụng hình sự năm 2003 được ban hành và lần pháp điển gần đây nhất là Bộ luật tố tụng hình sự năm 2015

³⁵ Nghị quyết của Bộ Chính trị số 08-NQ/TW về “Một số nhiệm vụ trọng tâm của công tác tư pháp trong thời gian tới” được ban hành ngày 2/1/2002, sau đó là Nghị quyết của Bộ Chính trị số 48-NQ/TW ngày 24/5/2005 về “Chiến lược xây dựng và hoàn thiện hệ thống pháp luật VN đến năm 2010, định hướng đến năm 2020” và Nghị quyết của Bộ Chính trị số 49-NQ/TW ngày 2/6/2005 về “Chiến lược cải cách tư pháp đến năm 2020” đặt ra các định hướng của Đảng cộng sản Việt Nam với tiến trình cải cách tư pháp và pháp luật của đất nước

quyền con người, phân biệt quyền con người với quyền công dân, khẳng định nhà nước tôn trọng, ghi nhận, bảo vệ, bảo đảm quyền con người, quyền công dân. Hiến pháp năm 2013 khẳng định: “Người bị buộc tội được coi là không có tội cho đến khi được chứng minh theo trình tự luật định và có bản án kết tội của Toà án đã có hiệu lực pháp luật” (Điều 31 khoản 1). Luật tổ chức Toà án nhân dân năm 2014 (Điều 2) và Bộ luật tố tụng hình sự năm 2015 (Điều 2) đều có những thay đổi rất đáng kể trong cách quy định về nhiệm vụ của toà án, về mục tiêu của tố tụng hình sự. Theo đó Toà án có nhiệm vụ bảo vệ công lý, bảo vệ quyền con người, quyền công dân rồi mới đến bảo vệ chế độ xã hội chủ nghĩa, bảo vệ lợi ích của nhà nước³⁶, các mục tiêu của luật tố tụng hình sự cũng được xác định thứ tự ưu tiên tương tự. Đây là không gian pháp luật tương thích nhất, gần gũi nhất với các nội dung của nguyên tắc suy đoán vô tội trong lịch sử pháp luật tố tụng hình sự Việt Nam.

2. NGUYÊN TẮC SUY ĐOÁN VÔ TỘI - SỰ CẮY GHÉP PHÁP LUẬT

2.1. Nguyên tắc suy đoán vô tội và những cuộc cấy ghép

Nguyên tắc suy đoán vô tội được du nhập và lần đầu tiên được cấy ghép vào tố tụng hình sự Việt Nam đầy đủ nhất trong BLTTHS Việt Nam năm 2015. Tuy nhiên, trong quá trình hình thành và phát triển của bản thân nguyên tắc suy đoán vô tội, đây không phải là lần cấy ghép đầu tiên. Mặt khác, sự cấy ghép nguyên tắc này vào tố tụng hình sự Việt Nam đương đại cần được nhìn nhận rộng hơn trong lịch sử cấy ghép của chính nguyên tắc, trong tổng thể sự cấy ghép vào mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm (với hình thức tố tụng đặc trưng là tố tụng xét hỏi) và vào hệ thống pháp luật Việt Nam hiện đại.

Trong tố tụng dân sự, bên đưa ra lời cáo buộc - nguyên đơn dân sự, là bên có nghĩa vụ chứng minh, đây là đặc trưng của tố tụng dân sự. Nghĩa vụ chứng minh lỗi (*onus probandi*) là nghĩa vụ của bên đưa ra lời cáo buộc là mà không phải là nghĩa vụ của bên phủ định lời cáo buộc, nói cách khác, “*Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*” - trách nhiệm chứng minh thuộc về bên khẳng định, không phải bên phủ định. “Ai đưa ra lời buộc tội người đó có nghĩa vụ chứng minh” hiện diện trong tố tụng hình sự có thể xem như đây là sự cấy ghép một nguyên tắc đặc trưng của tố tụng dân sự vào tố tụng hình sự. Thực ra, trong lịch sử tố tụng hình sự, khi quan hệ tố tụng đặc trưng giữa *người tố cáo* (nạn nhân của tội phạm) với *người bị tố cáo phạm tội* chuyển thành quan hệ giữa *nhà nước* (do tội phạm được hiểu là hành vi gây nguy hiểm cho xã hội mà nhà nước là người đại diện cho xã hội) với *người bị buộc tội* thì nhà nước nhận lấy trách nhiệm chứng minh

³⁶ Theo Luật tổ chức Toà án nhân dân năm 1980, Luật tổ chức Toà án nhân dân năm 1992, trong phạm vi chức năng của mình, Toà án có nhiệm vụ bảo vệ pháp chế XHCN; bảo vệ chế độ XHCN và quyền làm chủ của nhân dân; bảo vệ tài sản của Nhà nước, của tập thể; bảo vệ tính mạng, tài sản, tự do, danh dự và nhân phẩm của công dân.

tội phạm do nhà nước mang tư cách bên đưa ra lời buộc tội. Đây là sự cấy ghép thứ nhất khi “onus probandi” được cấy ghép vào tố tụng hình sự, tạo ra sự dịch chuyển nghĩa vụ chứng minh từ cá nhân/nạn nhân/người tố cáo sang Nhà nước.

Sự cấy ghép thứ hai là việc đặt nguyên tắc suy đoán vô tội hiện đại từ các quốc gia theo mô hình tố tụng cân bằng (“Due Process”, chủ yếu sử dụng hình thức tố tụng tranh tụng để xác định sự thật) vào các quốc gia theo mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm (“Crime Control”, chủ yếu sử dụng hình thức tố tụng xét hỏi để xác định sự thật)³⁷. Sự cấy ghép này là cần thiết để thúc đẩy thế cân bằng hợp lý giữa người bị buộc tội với các cơ quan tư pháp hình sự (các cơ quan tư pháp hình sự vốn có sự gắn kết với nhau và được trao nhiều quyền lực cũng như điều kiện bảo đảm để truy cứu TNHS người phạm tội trong mô hình kiểm soát tội phạm), giữa giai đoạn xét xử với giai đoạn điều tra (giai đoạn điều tra vốn có vai trò quan trọng, kéo dài và khép kín của tố tụng xét hỏi – hình thức tố tụng đặc trưng của mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm). Nguyên tắc suy đoán vô tội tồn tại rất “tự nhiên” trong mô hình tố tụng cân bằng như một yêu cầu mang tính nội tại, tự thân của mô hình này. Tuy nhiên, khi cấy ghép vào mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm, việc cấy ghép trở nên phức tạp và gặp nhiều rào cản vì vụ án hình sự không được quan niệm là *vụ kiện hình sự* mà là *quá trình nhà nước truy cứu trách nhiệm hình sự* với sự vận hành chủ động, tích cực, phối kết hợp của các cơ quan tư pháp hình sự để buộc người phạm tội phải chịu trách nhiệm hình sự cho hành vi phạm tội mà họ đã gây ra. Nhà nước không “hạ mình” chấp nhận tư cách nguyên đơn trong vụ án hình sự như trong tố tụng tranh tụng (vụ án hình sự được coi là một vụ kiện hình sự chỉ khác vụ kiện dân sự ở chỗ nguyên đơn là nhà nước). Nguyên lý đặc trưng của tố tụng xét hỏi trong thời kỳ đầu của hình thức tố tụng này tại phương Tây thời kỳ Trung cổ gắn với vai trò của các quan tra án trong toà án tôn giáo là các cơ quan tư pháp hình sự có trách nhiệm giúp cho người phạm tội, nhất là những kẻ dị giáo trong số đó, sớm nhận ra sai lầm của mình, sớm thừa nhận hành vi sai trái của mình. “Những người bị kết án là dị giáo trước hết bị bắt giữ và cô lập với thế giới bên ngoài. Họ được coi là có tội ngay từ lúc khởi đầu, và bắt các tội nhân thú nhận tội lỗi được coi như là nhiệm vụ mà Thượng đế trao cho phán quan. Người ta tin rằng, chỉ có cách này linh hồn bị cáo mới được cứu vớt khỏi nanh vuốt của quỷ”³⁸. Như vậy, nguyên tắc suy đoán vô tội đã gặp phải rào cản từ chính triết lý nguyên thủy của tố tụng xét hỏi, từ cách nhìn nhận có tội ngay từ ban đầu của tố tụng xét hỏi. Tố tụng xét hỏi với cách nhìn nhận người bị buộc tội là có tội ngay

³⁷ Chúng tôi sử dụng thuật ngữ “mô hình tố tụng” (the model of the criminal process) với mô hình tố tụng cân bằng và mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm theo lý thuyết của Herbert L. Packer để nhấn mạnh điểm tương đồng và khác biệt giữa các quốc gia trong việc đặt ra đòi hỏi trước tiên đối với hệ thống tư pháp hình sự của mình: đòi hỏi tính hợp pháp của quá trình tố tụng (mô hình tố tụng cân bằng) hay đòi hỏi tính hiệu quả (mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm)

³⁸ Xem: Helen Ellerbe (1995), *The Dark Side of Christian History: The Inquisition and Slavery* (<http://churhandstate.org.uk/2016/04/the-dark-side-of-christian-history-the-inquisition-and-slavery/>) và giới thiệu của Trần Chung Ngọc, *Công giáo hắc sử, phần III* (<https://sachhiem.net/TCN/TCNtg/CGHS/NCGHS32.php>)

từ ban đầu sẽ rất khó có thể đối xử với người bị buộc tội như là không có tội. Tố tụng xét hỏi phương Đông trung đại cũng nhìn nhận tố tụng hình sự là quá trình chứng minh lời buộc tội của nhà nước lúc đầu là đúng (thể hiện qua việc cho phép dùng nhục hình với người bị buộc tội để họ khai báo và thừa nhận hành vi phạm tội). Sự cấy ghép của nguyên tắc suy đoán vô tội vào các quốc gia theo mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm, vào hình thức tố tụng xét hỏi được đặt ra rất muộn, chỉ khi tại các quốc gia này: quyền con người được có vị trí thoả đáng hơn trong mối quan hệ với quyền lực nhà nước; và, nhà nước cũng nhận thấy có nguy cơ cao xảy ra những sai lầm tư pháp (judicial miscarriage) và sự xâm phạm quyền con người do các đặc điểm nội tại, các nhược điểm tự thân của mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm và hình thức tố tụng xét hỏi.

Sự cấy ghép thứ ba của nguyên tắc suy đoán vô tội được cho là sự cấy ghép một học thuyết pháp lý của các nước tư bản chủ nghĩa³⁹ vào các nước xã hội chủ nghĩa. Các nhà nước xã hội chủ nghĩa luôn nhấn mạnh bản chất quyền lực nhà nước thuộc về nhân dân, nhà nước của dân, do dân, vì dân. Các cơ quan tư pháp hình sự vì thế cũng là của dân, do dân, vì dân⁴⁰ nên không cần thiết phải có sự cân bằng vị thế giữa cá nhân công dân với nhà nước. Mặt khác, các nhà nước xã hội chủ nghĩa đều ít nhiều theo phong cách phụ mẫu. Nhà nước phụ mẫu không có nghĩa nhà nước độc tài, độc quyền mà là một phong cách quản trị xã hội trong đó nhà nước có xu hướng tự quyết định những việc mà chỉ cần theo nhận thức của nhà nước là có lợi cho xã hội, cho người dân, xuất phát từ trách nhiệm xã hội của nhà nước, sự miễn cưỡng của nhà nước. Phong cách này được diễn đạt theo nhiều công thức khác nhau, chẳng hạn, “động cơ của A mang tính chất phụ mẫu, nói cách khác, nếu A xử sự vì lợi ích của B và nếu A có những hành động vượt trước kể cả khi biết rằng B không đồng ý”⁴¹. Trong lĩnh vực tư pháp hình sự, Nhà nước củng cố các quan điểm, quan niệm của mình về trật tự xã hội và công bằng xã hội và cách thức khôi phục trật tự xã hội và công bằng xã hội khi bị tội phạm xâm hại. “Chính sách mang tính phụ mẫu với tôn chỉ đem lại lợi ích và phúc lợi cho người dân - theo quan niệm của nhà nước - kể cả chấp nhận việc hạn chế tự do cá nhân”⁴². Tại Việt Nam cũng như tại Trung Quốc hay Liên Xô trước đây, tố tụng hình sự được quy định

³⁹ “Ở Liên Xô trước đây, trong một khoảng thời gian tương đối dài, nguyên tắc này không được thừa nhận cả về mặt lý luận, thực tiễn cũng như trong hoạt động lập pháp. Lý do chủ yếu để không chịu chấp nhận nguyên tắc này là quan điểm cho rằng, đây là nguyên tắc của tố tụng hình sự tư sản, không thích hợp với tố tụng hình sự xã hội chủ nghĩa” (Nguyễn Thành Long, Luận án tiến sĩ “Nguyên tắc suy đoán vô tội trong luật tố tụng hình sự Việt Nam” (Khoa Luật, Đại học Quốc gia Hà Nội, 2010, tr. 13)

⁴⁰ Tại Việt Nam, cơ quan điều tra nằm trong Công an nhân dân, Quân đội nhân dân, Viện kiểm sát nhân dân tối cao, cơ quan công tố có tên gọi Viện kiểm sát nhân dân, cơ quan xét xử có tên gọi Tòa án nhân dân.

⁴¹ David L. Shapiro, “Courts, Legislatures, and Paternalism” (1988), 74 Va. L. Rev. 519

⁴² Matthew Thomas, Luke Buckmaster, “Paternalism in social policy when is it justifiable?” (Research Paper no. 8 2010–11,

https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1011/11r-p08#:~:text=%5B7%5D%20Paternalist%20policies%20seek%20to,particular%20activities%20that%20affect%20them).

khá giống nhau về nhiệm vụ, đó là “nhằm phát hiện chính xác, nhanh chóng và xử lý công minh, kịp thời mọi hành vi phạm tội, không để lọt tội phạm, không làm oan người vô tội... góp phần bảo vệ chế độ xã hội chủ nghĩa, bảo vệ các quyền và lợi ích hợp pháp của công dân, giáo dục công dân nghiêm chỉnh chấp hành pháp luật và tôn trọng quy tắc của cuộc sống xã hội chủ nghĩa” (Bộ luật tố tụng hình sự năm 1988 (Điều 1)⁴³ và “đều nhất quán ở một định hướng về ưu thế vượt trội của Nhà nước mà người đại diện là những cơ quan và cá nhân được pháp luật TTHS xác định là “cơ quan tiến hành tố tụng” và “người tiến hành tố tụng”. Những khái niệm này cũng đã đủ để nói lên vị thế đó của các cơ quan công quyền. Mục đích hoạt động của các cơ quan đó đều xuất phát từ quyền lực của Nhà nước để “phát hiện”, “xử lý”, để “không để lọt tội phạm” và “không làm oan người vô tội”; để bảo vệ chế độ XHCN, các lợi ích của Nhà nước, “trật tự pháp luật”, “quyền và lợi ích hợp pháp của công dân, của tổ chức”⁴⁴. Với sự miễn cưỡng của Nhà nước, sự tự tin của Nhà nước và cả sự duy ý chí đến áp đặt của nhà nước, đã có ý kiến cho rằng “Tố tụng hình sự Xô viết thực sự không cần đến nguyên tắc suy đoán vô tội để hoàn thành nhiệm vụ của mình. Chỉ cần các cơ quan tiến hành tố tụng thực hiện nghiêm chỉnh yêu cầu của luật đề ra để xác định sự thật khách quan trong vụ án đúng như những gì đã xảy ra trong thực tế là đủ mà không cần đến bất kì suy đoán pháp lý nào”⁴⁵.

2.2. *Quá trình cấy ghép nguyên tắc suy đoán vô tội trong pháp luật Việt Nam đương đại*

Nguyên tắc suy đoán vô tội từng bước được cấy ghép trong pháp luật Việt Nam: cấy ghép vào văn bản có hiệu lực pháp lý thấp đến văn bản có hiệu lực pháp lý cao, từ một bộ phận của nguyên tắc đến gần như đầy đủ các nội dung của nguyên tắc, từ quy định tản mạn trong luật tố tụng hình sự đến sự hiện diện tập trung tại một điều luật thể hiện tương đối trọn vẹn, chính thể của nguyên tắc.

Nguyên tắc này đã xuất hiện từ rất sớm trong pháp luật tố tụng hình sự đương đại, tuy nhiên chỉ ở văn bản mức độ Thông tư. Thông tư số 2225 – HCTP ngày 24/10/1956 của Bộ Tư pháp đã yêu cầu thực hiện một nội dung quan trọng của nguyên tắc suy đoán vô tội: phải đặt ra giả thuyết về khả năng vô tội của người bị buộc tội trong quá trình chứng minh: “không nên có định kiến rằng hễ người bị truy tố là nhất định có tội, mà đối xử như với người có tội; bị can trước khi tuyên án được coi như vô tội để Tòa án có thái độ hoàn toàn khách quan”. Tuy nhiên, các văn bản pháp

⁴³ Xem Điều 1, Điều 2, Điều 3 Bộ luật tố tụng hình sự nước Cộng hoà Liên bang xã hội chủ nghĩa Xô Viết Nga năm 1960 và Điều 1, Điều 2 Bộ luật tố tụng hình sự nước Cộng hoà Nhân dân Trung Hoa năm 1979, sửa đổi năm 1996

⁴⁴ Đào Trí Úc, “Tổng quan về mô hình Tố tụng hình sự Việt Nam thực trạng và phương hướng hoàn thiện”, Kỷ yếu Hội thảo khoa học “Hoàn thiện mô hình tố tụng hình sự Việt Nam đáp ứng yêu cầu cải cách tư pháp - kinh nghiệm CHLB Đức” do Viện kiểm sát nhân dân tối cao và Quỹ Hợp tác quốc tế về pháp luật CHLB Đức phối hợp tổ chức ngày 9-10/6/2011 tại Hà Nội

⁴⁵ Nguyễn Thái Phúc, “Nguyên tắc suy đoán vô tội” trong Đề tài “Đảm bảo quyền con người trong tố tụng hình sự Việt Nam” Đại học Luật thành phố Hồ Chí Minh, 2002

luật Việt Nam sau này không đề cập đến nguyên tắc suy đoán vô tội cho tới Hiến pháp năm 1992, mặc dù Việt Nam đã gia nhập Công ước của Liên hợp quốc về các quyền dân sự và chính trị năm 1966 vào thời điểm năm 1982. Công ước này đã đặt ra những nội dung quan trọng của quyền được suy đoán vô tội như: “mọi người đều có quyền hưởng tự do và an ninh cá nhân, không ai bị bắt hoặc bị giam giữ vô cớ. Người bị buộc là phạm một tội hình sự có quyền được coi là vô tội cho tới khi tội của người đó được chứng minh theo pháp luật” (Điều 14.2); “Không ai bị tước quyền tự do trừ trường hợp việc tước quyền tự do đó là có lý do và theo đúng những thủ tục mà pháp luật đã quy định” (Điều 9.1)... Phải đến thời điểm thực hiện chính sách Đổi mới, mở cửa với thế giới năm 1986, bối cảnh hội nhập quốc tế dẫn tới đòi hỏi phải có sự thay đổi trong tư duy lập pháp và hoàn thiện hệ thống pháp luật, trong đó có luật tố tụng hình sự.

Bộ luật tố tụng hình sự đầu tiên - Bộ luật tố tụng hình sự năm 1988 được ban hành sau khi Việt Nam thực hiện chính sách Đổi mới, được đánh giá: “Bộ luật tố tụng hình sự đầu tiên của nước ta đã tiếp thu tư tưởng tiến bộ về suy đoán vô tội và ghi nhận suy đoán vô tội như là một trong những nguyên tắc cơ bản của tố tụng hình sự tại Điều 10 “Không ai có thể bị coi là có tội và phải chịu hình phạt khi chưa có bản án kết tội của toà án đã có hiệu lực pháp luật”. Theo đánh giá của chúng tôi Điều 10 chính là một trong những điểm son của Bộ luật tố tụng hình sự năm 1988”. Sau đó, Bộ luật tố tụng hình sự năm 1988 được thay thế bằng Bộ luật tố tụng hình sự năm 2003 và “Bộ luật tố tụng hình sự năm 2003 gần như không có bổ sung, sửa đổi gì mới ngoài việc bỏ hai từ “có thể”: “Không ai bị coi là có tội và phải chịu hình phạt khi chưa có bản án kết tội của Tòa án đã có hiệu lực pháp luật” (Điều 9), Bộ luật tố tụng hình sự năm 2003 cũng quy định: “Trách nhiệm chứng minh tội phạm thuộc về các cơ quan tiến hành tố tụng. Bị can, bị cáo có quyền nhưng không buộc phải chứng minh là mình vô tội” (Điều 10)⁴⁶.

Giữa các thời điểm pháp điển Bộ luật tố tụng hình sự nêu trên là những lần sửa đổi Hiến pháp. Năm 1992, Hiến pháp 1992 được ban hành và quy định về nguyên tắc suy đoán vô tội với nội dung: “Không ai bị coi là có tội và phải chịu hình phạt khi chưa có bản án kết tội của Tòa án đã có hiệu lực pháp luật” (Điều 72). Năm 2002, bản Hiến pháp này được sửa đổi và tiếp tục giữ nguyên quy định trên. Đến thời điểm năm 2013, Hiến pháp 2013 được ban hành và quy định về nguyên tắc suy đoán vô tội với nội dung: “Người bị buộc tội được coi là không có tội cho đến khi được chứng minh theo trình tự luật định và có bản án kết tội của Tòa án đã có hiệu lực pháp luật” (khoản 1, Điều 31).

⁴⁶ Nguyễn Thái Phúc, “Nguyên tắc suy đoán vô tội” trong Đề tài “Đảm bảo quyền con người trong tố tụng hình sự Việt Nam” Đại học Luật thành phố Hồ Chí Minh năm 2002

Thực hiện quy định trên của Hiến pháp năm 2013, ở phương diện luật tố tụng hình sự, việc đặt ra tương đối đầy đủ cả về tên gọi và nội dung nguyên tắc suy đoán vô tội trong pháp luật tố tụng hình sự Việt Nam là trong Bộ luật tố tụng hình sự năm 2015: “Người bị buộc tội được coi là không có tội cho đến khi được chứng minh theo trình tự, thủ tục do Bộ luật này quy định và có bản án kết tội của Tòa án đã có hiệu lực pháp luật. Khi không đủ và không thể làm sáng tỏ căn cứ để buộc tội, kết tội theo trình tự, thủ tục do Bộ luật này quy định thì cơ quan, người có thẩm quyền tiến hành tố tụng phải kết luận người bị buộc tội không có tội.” (Điều 13). “Nguyên tắc này của Bộ luật tố tụng hình sự năm 2015 là nguyên tắc hoàn toàn mới trên cơ sở quy định tại khoản 1 Điều 31 Hiến pháp năm 2013”, xuất phát từ nhận thức: “bảo đảm quan trọng cho việc bảo vệ quyền con người, quyền công dân, lá chắn quan trọng và vững chắc nhất đối với quyền con người, quyền công dân, nhằm phòng ngừa và ngăn chặn những vi phạm từ phía các cơ quan tố tụng là việc thừa nhận và ghi nhận nguyên tắc suy đoán vô tội”⁴⁷. Như vậy, đến thời điểm BLTTHS năm 2015, nguyên tắc suy đoán vô tội đã được cấy ghép với các nội dung sau: (i), quyền được đối xử như là chưa có tội của người bị buộc tội; (ii) quyền được kết tội bởi Tòa án trên cơ sở các căn cứ buộc tội, kết tội được thu thập theo trình tự thủ tục luật định, bảo đảm tính hợp pháp của hoạt động thu thập chứng cứ; (iii) quyền được kết luận theo hướng có lợi khi có nghi ngờ đối với tính đầy đủ, tính hợp pháp của các chứng cứ buộc tội. Một nội dung rất quan trọng của nguyên tắc suy đoán vô tội được luật tố tụng hình sự Việt Nam ghi nhận nhưng không trong quy định tại Điều 13 về nguyên tắc suy đoán vô tội mà tại Điều 15 về nguyên tắc xác định sự thật của vụ án: “Trách nhiệm chứng minh tội phạm thuộc về cơ quan có thẩm quyền tiến hành tố tụng. Người bị buộc tội có quyền nhưng không buộc phải chứng minh là mình vô tội.” (Điều 15). Các nhà làm luật Việt Nam quan niệm nội dung này của nguyên tắc suy đoán vô tội nằm trong nội dung của nguyên tắc về xác định sự thật của vụ án. Theo đó, nguyên tắc về xác định sự thật của vụ án bao gồm các nội dung: (i) chủ thể có trách nhiệm chứng minh, có quyền chứng minh (“Trách nhiệm chứng minh tội phạm thuộc về cơ quan có thẩm quyền tiến hành tố tụng. Người bị buộc tội có quyền nhưng không buộc phải chứng minh là mình vô tội”); (ii) các yêu cầu đối với sản phẩm chứng minh (“xác định sự thật của vụ án một cách khách quan, toàn diện và đầy đủ, làm rõ chứng cứ xác định có tội và chứng cứ xác định vô tội, tình tiết tăng nặng và tình tiết giảm nhẹ trách nhiệm hình sự của người bị buộc tội”); (iii) các biện pháp được thực hiện để chứng minh (“Trong phạm vi nhiệm vụ, quyền hạn của mình, cơ quan có thẩm quyền tiến hành tố tụng phải áp dụng các biện pháp hợp pháp”). Có thể có những đánh giá khác nhau về quan niệm này của các nhà làm luật Việt Nam

⁴⁷ Đào Trí Úc, “Hệ thống những nguyên tắc cơ bản của tố tụng hình sự Việt Nam theo Bộ luật tố tụng hình sự năm 2015” trong “Những nội dung mới trong Bộ luật tố tụng hình sự năm 2015”, Nxb Chính trị quốc gia – sự thật 2016, tr. 72

song dù sao, vấn đề chủ thể trách nhiệm chứng minh đã được quy định, thậm chí quy định rất sớm (trong BLTTHS năm 1988).

3. CÁC HIỆU ỨNG CỦA NGUYÊN TẮC SUY ĐOÁN VÔ TỘI VỚI THỰC TIỄN TƯ PHÁP HÌNH SỰ VIỆT NAM

Nguyên tắc suy đoán vô tội có ý nghĩa đối với người bị buộc tội, đối với người buộc tội, đối với việc xác định sự thật và khôi phục công lý, với dân chủ và pháp quyền... vì vậy, nguyên tắc suy đoán vô tội đã trở thành một giá trị văn hoá của nhân loại. Tuy nhiên, việc cấy ghép nguyên tắc này vào pháp luật Việt Nam còn đem lại những hiệu ứng rất tích cực khác cho chính nền tư pháp hình sự Việt Nam nếu khắc phục được các trở ngại của thực tiễn, các tập quán trong thực tiễn tư pháp hình sự Việt Nam.

Nguyên tắc suy đoán vô tội là một bảo đảm pháp lý cho quyền con người của người bị buộc tội ở Việt Nam. Đối xử với người bị buộc tội như chưa có tội là đòi hỏi quan trọng của nguyên tắc suy đoán vô tội. Tuy nhiên, trên thực tế, sự đối xử trước và sau khi có bản án kết tội không có nhiều khác biệt, bởi lẽ, đa số người bị buộc tội bị áp dụng biện pháp ngăn chặn tạm giam⁴⁸. Chế độ tạm giam khác với chế độ giam của hình phạt tù giam nhưng về thực chất, chế độ tạm giam nặng hơn chế độ hình phạt tù do trong quá trình thi hành phạt tù, người chấp hành án được lao động, học tập và sinh hoạt văn thể, tiếp xúc với người thân, không bị hạn chế như người bị tạm giữ, tạm giam trước khi xét xử⁴⁹. Nguyên tắc suy đoán vô tội chấp nhận việc áp dụng các biện pháp cưỡng chế đối với người bị buộc tội nhưng phải coi việc áp dụng biện pháp cưỡng chế là giải pháp cuối cùng khi không có giải pháp nào thay thế, trong quá trình áp dụng biện pháp cưỡng chế, phải thường xuyên xem xét về tính cần thiết của việc tiếp tục áp dụng để kịp thời thay thế, huỷ bỏ nếu có căn cứ. Nguyên tắc này được hy vọng sẽ tạo ra hiệu ứng tích cực trong áp dụng biện pháp cưỡng chế đối với người bị buộc tội. Mặt khác, nguyên tắc này góp phần thay đổi hệ thống pháp luật Việt Nam và xã hội Việt Nam nói chung vẫn đang định kiến với người “đang trong thời gian bị truy cứu trách nhiệm hình sự” và hạn chế quyền của họ trong rất nhiều lĩnh vực của đời sống xã hội và các cơ hội học tập, cơ hội việc làm⁵⁰.

⁴⁸ Chẳng hạn, năm 2016 tổng số bị can Cơ quan điều tra đã thụ lý là 128.236 người thì có 116.416 bị can bị tạm giam; năm 2017 tổng số bị can Cơ quan điều tra đã thụ lý là 121.714 người thì có 106.676 bị can bị tạm giam; năm 2018 tổng số bị can Cơ quan điều tra đã thụ lý là 125.421 người thì có 100.874 bị can bị tạm giam (các Báo cáo tổng kết công tác kiểm sát tạm giữ, tạm giam và thi hành án từ năm 2016 đến năm 2018 của Viện kiểm sát nhân dân tối cao).

⁴⁹ Xem và so sánh Chương 4 Luật thi hành tạm giữ, tạm giam năm 2015 và Chương 3 Luật Thi hành án hình sự năm 2019

⁵⁰ Rất nhiều văn bản luật và dưới luật được xác định là vi hiến (vi phạm quy định của Hiến pháp năm 1992): “Không ai bị coi là có tội và phải chịu hình phạt khi chưa có bản án kết tội của Tòa án đã có hiệu lực pháp luật” (Điều 72) do hạn chế quyền của người bị truy cứu trách nhiệm hình sự, trong đó có những luật như Bộ luật Dân sự năm 2005 (Điều

Nguyên tắc suy đoán vô tội góp phần bảo đảm cho vai trò trung tâm của toà án mang tính thực chất hơn, chuyển trung tâm của tố tụng hình sự Việt Nam về toà án, chuyển trọng tâm của tố tụng hình sự Việt Nam về hoạt động xét xử như kỳ vọng của chiến lược cải cách tư pháp ở Việt Nam. Từ nguyên tắc suy đoán vô tội, việc đối xử với công dân phải được phân định theo hai chế độ: chế độ đối với người bị buộc tội và chế độ đối với người đã bị kết tội. Sự chuyển đổi chế độ đối xử chỉ được đặt ra khi có bản án kết tội của toà án có hiệu lực pháp luật. Như vậy toà án có vai trò đặc biệt quan trọng. Tuy nhiên, trong mô hình tố tụng xét hỏi, khi mà xét xử được hiểu một cách truyền thống là sự kéo dài của giai đoạn điều tra, là việc kiểm tra kết quả của giai đoạn điều tra thì vai trò của toà án không còn quá quan trọng nữa vì giai đoạn điều tra, cơ quan điều tra có vai trò quan trọng hơn trong việc quyết định người bị buộc tội có tội hay không có tội. Điều này lại càng được khẳng định bởi thực tế là các quyết định khởi tố vụ án, khởi tố bị can ở Việt Nam được ban hành khi đã tương đối rõ về chứng cứ buộc tội. Rất ít vụ án sau khi được khởi tố mà lại bị đình chỉ điều tra, số lượng án oan đặc biệt thấp. Điều này xuất phát từ hiệu suất của hoạt động truy cứu trách nhiệm hình sự - sản phẩm của một nền tố tụng nặng về mục tiêu kiểm soát tội phạm, nhưng cũng ít nhiều phản ánh tính đồng thuận cao của Toà án với Cơ quan điều tra, Viện kiểm sát và tính độc lập không cao của chính bản thân Toà án.

Với yêu cầu “khi không đủ và không thể làm sáng tỏ căn cứ để buộc tội, kết tội thì phải kết luận người bị buộc tội là không có tội”, nguyên tắc này tạo điểm tựa cho Toà án thể hiện sự độc lập và vai trò trung tâm của mình trong việc đánh giá chứng cứ và đánh giá tính hợp pháp của các hoạt động tố tụng của Cơ quan điều tra, Viện kiểm sát. Luật Tổ chức nhân dân năm 2014 thể hiện một vị thế rất mới của Toà án khi quy định trong việc thực hiện nhiệm vụ xét xử vụ án hình sự, Toà án có quyền: “xem xét, kết luận về tính hợp pháp của các chứng cứ, tài liệu do Cơ quan điều tra, Điều tra viên, Viện kiểm sát, Kiểm sát viên thu thập; do Luật sư, bị can, bị cáo và những người tham gia tố tụng khác cung cấp...” và “xem xét, kết luận về tính hợp pháp của các hành vi, quyết định tố tụng của Điều tra viên, Kiểm sát viên...” (Điều 2 khoản 3). Tuy nhiên, các quy định này cũng buộc Toà án phải vượt qua sự “nặng nề” và quan hệ gắn kết truyền thống giữa các cơ quan tiến hành tố tụng, vượt qua “bệnh thành tích” trong tư pháp hình sự. Vì nếu kết luận không có tội, tức là đã xảy ra oan sai, và xử lý trách nhiệm của người để xảy ra oan sai. Điều này khác với nhiều quốc gia trên thế giới khi không thể và không đủ chứng cứ buộc tội thì Viện công tố có thể miễn

60), Bộ luật Lao động năm 2005 (Điều 35), Luật Cán bộ công chức năm 2008 (Điều 36, Điều 59). Theo thống kê của Nguyễn Thành Long trong Phụ lục Luận án tiến sĩ “Nguyên tắc suy đoán vô tội trong luật tố tụng hình sự Việt Nam” (Khoa Luật, Đại học Quốc gia Hà Nội, 2010), đến thời điểm năm 2010, có tới 29 văn bản quy phạm pháp luật đang còn hiệu lực loại trừ người đang bị truy cứu trách nhiệm hình sự khỏi các hoạt động, các giao dịch. Hiện nay, vẫn còn nhiều quy định của các trường đại học không xét tốt nghiệp cho sinh viên, nhiều thông báo tuyển dụng viên chức, người lao động loại trừ trường hợp ứng viên đang bị truy cứu trách nhiệm hình sự, kể cả Bộ luật lao động năm 2019 vẫn còn những quy định hạn chế cơ hội của người đang bị truy cứu trách nhiệm hình sự (Điều 151, Điều 173).

tố hoặc tìm đến cơ chế thương lượng nhận tội để tháo gỡ và coi đây là điều bình thường của một nền tư pháp khi nhà nước được từ bỏ trách nhiệm chứng minh (nếu xét thấy không cần thiết truy cứu TNHS hoặc phải tốn quá nhiều nguồn lực cho việc truy cứu TNHS). Trong khi đó, ở Việt Nam, đây lại là câu chuyện danh dự của cơ quan tiến hành tố tụng và danh dự của cả bộ máy Nhà nước vốn đóng vai trò phụ mẫu, vai trò người luôn đứng.

Như vậy, nguyên tắc suy đoán vô tội còn là lối mở cho những vụ án đi vào ngõ cụt, điểm dừng cho hệ thống tư pháp vốn đặt ra những mục tiêu, nhiệm vụ rất lý tưởng và duy ý chí như “nhằm chủ động phòng ngừa, ngăn chặn tội phạm, phát hiện chính xác, nhanh chóng và xử lý công minh, kịp thời mọi hành vi phạm tội, không để lọt tội phạm, không làm oan người vô tội” (Bộ luật tố tụng hình sự năm 2003 (Điều 1)... Để tránh viễn cảnh không đạt được những mục tiêu đó, để tránh cho việc bị quy trách nhiệm, các cơ quan tiến hành tố tụng phải sử dụng những thủ thuật như tìm mọi cách để kéo dài thời hạn tố tụng, vay mượn thời hạn tố tụng, đình chỉ vụ án thay cho việc tuyên không phạm tội trong bản án và thậm chí dùng các biện pháp không hợp pháp để thu thập chứng cứ hay tuyên có tội khi vẫn chưa đủ chứng cứ hoặc dựa trên các “chứng cứ” được thu thập không hợp pháp. Nguyên tắc suy đoán vô tội cho phép các cơ quan tiến hành tố tụng được “thua” một cách hợp pháp và như vậy, cũng giải phóng cho họ khỏi những áp lực phải thực hiện các thủ thuật trên để bảo vệ bản thân. Nguyên tắc suy đoán vô tội đòi hỏi sự tuân thủ pháp luật của các cơ quan tư pháp hình sự, góp phần đẩy tính hợp pháp lên cao ngang tầm tính hiệu quả trong hệ giá trị của tố tụng hình sự. Tất nhiên, để làm được điều này, phải đặt lại vấn đề về chính sách pháp luật tố tụng hình sự, phải tính lại cách đặt vấn đề về chỉ tiêu về số lượng án được điều tra khám phá, về số lượng án không bị trả hồ sơ để điều tra bổ sung, bị cải sửa, về thời hạn tố tụng... Muốn hiện thực hoá nguyên tắc suy đoán vô tội, cần phải cải cách, cần phải đụng chạm đến rất nhiều quan niệm và tập quán tố tụng hình sự. Quá trình này đòi hỏi nhiều thời gian, công sức vì suy cho cùng nguyên nhân nằm ở sự không tương thích của các mô hình và hình thức tố tụng. Nếu không cân nhắc để cải cách một cách hợp lý thì rất có thể nguyên tắc suy đoán vô tội sẽ chỉ mang tính chất hình thức, sẽ bị vô hiệu trong thực tế hay nói cách khác bị chính cơ thể mà nguyên tắc này được cấy ghép sẽ đào thải.

Kết luận

Nguyên tắc suy đoán vô tội đến với tố tụng hình sự Việt Nam ở nửa sau thế kỉ XX, là sản phẩm của một quá trình cấy ghép từng bước, từng nội dung của nguyên tắc vào hệ thống pháp luật. Hiện nay, nguyên tắc này được hiện diện trang trọng trong Hiến pháp cũng như trong BLTTHS năm

2015. Xét từ bối cảnh quyền con người được đề cao trong và sau khi Hiến pháp năm 2013 được ban hành, xét từ bối cảnh cải cách tư pháp đã và đang diễn ra tương đối mạnh mẽ trong lĩnh vực tư pháp hình sự, thì sự cấy ghép nguyên tắc suy đoán vô tội vào tố tụng hình sự Việt Nam là một sự cấy ghép tự nguyện, nguyên tắc này được chào đón với kì vọng tạo ra nhiều thay đổi về cách đối xử với người bị buộc tội, về việc bảo đảm tính hợp pháp, đầy đủ của hoạt động thu thập chứng cứ, về tính có căn cứ, có lập luận và có thể dự báo của bản án hình sự, về vai trò và tính độc lập của xét xử, của Toà án...

Tuy nhiên, suy đoán vô tội là một yếu tố ngoại lai và ít nhiều không tương thích với cơ thể mới mà nó được cấy ghép. Mặc dù, xét từ phương diện lịch sử, tố tụng hình sự truyền thống đã có những nền tảng tiến bộ nhất định, có một số nét của tố tụng tranh tụng và có một số quy định thể hiện sự khác biệt cần phải có trong việc đối xử với người chưa bị kết án. Tuy nhiên, tố tụng hình sự Việt Nam dù trải qua ba lớp trầm tích của tố tụng hình sự phong kiến phương Đông trung đại, tố tụng hình sự tư bản phương Tây cận-hiện đại và tố tụng hình sự XHCN hiện đại thì vẫn là mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm, đều thể hiện sự đề cao yêu cầu kiểm soát tội phạm mà không chú ý nhiều tới sự cân bằng thoả đáng giữa quyền lực nhà nước và quyền con người của người bị buộc tội. Trong quan niệm truyền thống, tố tụng hình sự được quan niệm là một công cụ trấn áp tội phạm, một công cụ chuyên chế để bảo vệ lợi ích giai cấp cầm quyền, bảo vệ trật tự pháp luật mà giai cấp cầm quyền áp đặt. Quan niệm này vẫn chưa được thay đổi đáng kể trong xã hội hiện đại và tố tụng hình sự vẫn có nhiệm vụ chống mọi hành vi phạm tội, tích cực chủ động phòng ngừa và đấu tranh chống tội phạm. Yêu cầu về hiệu quả truy cứu trách nhiệm hình sự, về tỷ lệ buộc tội, kết tội thành công cao, nhưng không có các cơ chế tùy nghi truy tố, không có những điểm dừng tư pháp, lại đặt trong bối cảnh các nguồn lực về thời gian, về con người, về cơ sở vật chất... hạn chế, tất yếu dẫn tới việc các cơ quan tiến hành tố tụng hình sự sẽ phải nới lỏng việc cấp “quota” cho việc áp dụng biện pháp cưỡng chế với người bị buộc tội để nhanh chóng thu thập chứng cứ, tất yếu dẫn tới việc coi trọng kết quả hơn quá trình, mục đích hơn phương tiện.

Ba lớp trầm tích của tố tụng hình sự Việt Nam và các đặc tính của mô hình tố tụng kiểm soát tội phạm cũng cho thấy hình thức tố tụng phù hợp và nhất quán được áp dụng là tố tụng xét hỏi. Đây là hình thức tố tụng với vai trò quan trọng và chủ yếu của Cơ quan điều tra và giai đoạn điều tra trong quá trình chứng minh mà không phải là Toà án và giai đoạn xét xử. Có thể không quá khó khăn để kết luận người bị buộc tội có tội ngay từ khi có kết quả điều tra mà không phải chờ tới khi có bản án có hiệu lực của Toà án. Trong tố tụng hình sự Việt Nam, Cơ quan điều tra, Viện kiểm sát, Toà án cùng trên trận tuyến đấu tranh với tội phạm, cùng có mối quan hệ giữa các chủ thể có địa vị của “cơ quan tiến hành tố tụng” của nhà nước để thực hiện nhiệm vụ chung là truy

cứu trách nhiệm hình sự đối với người bị buộc tội. Vì vậy, giai đoạn tố tụng sau cũng có kết quả chứng minh của giai đoạn tố tụng trước, sự phản biện và phủ nhận kết quả chứng minh của giai đoạn tố tụng trước không nhiều. Tỷ lệ toà án tuyên không phạm tội thấp. Đây là tập quán tố tụng và đặc tính tố tụng điển hình của tố tụng xét hỏi. Bên cạnh đó, khác với nhiều quốc gia theo lý thuyết phân chia quyền lực, tại Việt Nam, Toà án – cơ quan thực hiện quyền tư pháp nhưng lại đặt trong một thể chế chính trị mà “quyền lực nhà nước không có sự phân chia nhưng có sự phân công, phối hợp và kiểm soát giữa các cơ quan thực hiện quyền lập pháp, quyền hành pháp và quyền tư pháp”, Toà án có vai trò không quá lớn để kiểm soát và cân bằng quyền lực (check and balance) của các cơ quan thực hiện quyền lập pháp, quyền hành pháp.

Các yếu tố trên tạo nên tính không tương thích và cũng là những rào cản đối với việc cấy ghép nguyên tắc suy đoán vô tội. Nhìn rộng ra, nguyên tắc suy đoán vô tội còn không tương thích trong một nền văn hoá ít nhiều mang tính hình thức và bệnh thành tích cũng như còn rất nhiều định kiến với với người bị buộc tội, người phạm tội. Chính vì vậy, nguyên tắc suy đoán vô tội được nội sinh hoá một cách khá chậm chạp vào hệ thống pháp luật Việt Nam, chỉ được ghi nhận tương đối đầy đủ các nội dung của nó trong những năm gần đây. Tuy nhiên, không thể phủ nhận giá trị của nguyên tắc suy đoán vô tội như một giá trị toàn cầu để thúc đẩy các vấn đề pháp quyền và nhân quyền, để bảo vệ công lý và công bằng xã hội. Nguyên tắc suy đoán vô tội là một giá trị văn hoá của nhân loại. Và theo nguyên lý của tiếp biến văn hoá, chính giá trị tự thân này của nguyên tắc suy đoán vô tội sẽ tạo nên sức mạnh “đồng hoá” để góp phần thay đổi môi trường mà nó được cấy ghép bằng chính việc thay đổi và hạn chế các rào cản nêu trên. Tuy nhiên, quá trình “đồng hoá” này không đơn giản và có thể dẫn tới nhiều hệ lụy nếu vội vàng và không được kiểm soát tốt.

Bài viết đã trả lời các câu hỏi nghiên cứu đặt ra về tính chất “tự nguyện” hay “cưỡng ép” khi cấy ghép nguyên tắc suy đoán vô tội qua việc phân tích các điểm tương thích và đặc biệt là các điểm không tương thích với các nội dung của nguyên tắc suy đoán vô tội từ môi trường tố tụng hình sự Việt Nam. Bài viết cũng đánh giá quá trình nội sinh hoá các nội dung của nguyên tắc suy đoán vô tội trong tố tụng hình sự Việt Nam đương đại và chỉ ra những hiệu ứng mà nguyên tắc này mang lại khi nó vượt qua được những rào cản – những “phản ứng đào thải” của quá trình cấy ghép. Tuy nhiên, vai trò của chủ thể nào, bằng cách nào để nguyên tắc này tiếp tục được nội sinh hoá, những hệ lụy do nhận thức và áp dụng không đúng nguyên tắc suy đoán vô tội... là những vấn đề còn bị bài viết bỏ ngỏ và rất cần được có những nghiên cứu tiếp theo.

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Bộ Chính trị, Nghị quyết số 08-NQ/TW về “Một số nhiệm vụ trọng tâm của công tác tư pháp trong thời gian tới”, ngày 2/1/2002
- Bộ Chính trị, Nghị quyết số 48-NQ/TW về “Chiến lược xây dựng và hoàn thiện hệ thống pháp luật VN đến năm 2010, định hướng đến năm 2020”, ngày 24/5/2005
- Bộ Chính trị, Nghị quyết số 49-NQ/TW về “Chiến lược cải cách tư pháp đến năm 2020”, ngày 2/6/2005
- David L. Shapiro, “Courts, Legislatures, and Paternalism” (1988), 74 Va. L. Rev. 519
- Đại Việt sử ký toàn thư, Tập 1, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội, 1993
- Nguyễn Văn Điển, Lược khảo về bộ luật mới ở Bắc Kỳ, (Phủ toàn quyền duyệt y, nhà in Kim Đức Giang), Hà Nội, 1923
- Helen Ellerbe (1995), The Dark Side of Christian History: The Inquisition and Slavery (<http://churchandstate.org.uk/2016/04/the-dark-side-of-christian-history-the-inquisition-and-slavery/>) và giới thiệu của Trần Chung Ngọc, Công giáo hắc sử, phần III (<https://sachhiem.net/TCN/TCNtg/CGHS/NCGHS32.php>)
- Nguyễn Thành Long trong Phụ lục Luận án tiến sĩ “Nguyên tắc suy đoán vô tội trong luật tố tụng hình sự Việt Nam” (Khoa Luật, Đại học Quốc gia Hà Nội), Hà Nội, 2010
- Matthew Thomas, Luke Buckmaster, “Paternalism in social policy when is it justifiable?” (Research Paper no. 8 2010–11, https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1011/11rp08#:~:)
- Nguyễn Thái Phúc, “Nguyên tắc suy đoán vô tội” trong Đề tài “Đảm bảo quyền con người trong tố tụng hình sự Việt Nam” Đại học Luật thành phố Hồ Chí Minh, Hồ Chí Minh, 2002
- Nguyễn Minh Tuấn, Giáo trình Lịch sử Nhà nước và Pháp luật Việt Nam, Nhà Xuất bản Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, 2017
- Đào Trí Úc, “Hệ thống những nguyên tắc cơ bản của tố tụng hình sự Việt Nam theo Bộ luật tố tụng hình sự năm 2015” trong “Những nội dung mới trong Bộ luật tố tụng hình sự năm 2015”, Nxb Chính trị quốc gia – sự thật, Hà Nội, 2016
- Viện Khoa học Xã hội Việt Nam, Viện Nghiên cứu Hán Nôm, Một số văn bản điển chế và pháp luật Việt Nam, Tập 2, từ thế kỷ XV đến thế kỷ XVIII, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội, 2009
- Viện kiểm sát nhân dân tối cao, Báo cáo tổng kết công tác kiểm sát tạm giữ, tạm giam và thi hành án, Hà Nội, 2017, 2018, 2019